

Թուրքիայի

Գրքի արժեքագրման ժողովի
կանոնադրականություն

1913

491.99-5

Թ-88

Ирина Сергеевна

1913 г.

491.99-5

Բ-88

ՅԵՐՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՄԱՆԵՐՆ

սփ

ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ԼԵԶԻ

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՏԵՂԻՔՆԵՐՈՎ ԵՒ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹՒՆՆԵՐՈՎ

491.99-5
36247

Աստիճիկ և միջին դպրոցների համար

4-րդ սպազմութիւն

Совѣтомъ Попечителя допущена въ качествѣ учебника для низшихъ и среднихъ учебныхъ заведеній Кавк. Уч. Окр. (Журн. пост. отъ 26/II, 1911 г.; отнош. № 5452)

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Էջեր. սպառան «ԷՊՈԽԱ» Մատղիկան փող. № 8.
1913

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Դասագրքիս արագ սպառելը հնարաւորութիւն տւաւ քնն լոյս ընծայելու նոյնը չորրորդ հրատարակութեամբ, որը գրեթէ անփոփոխ արտատպութիւն է երրորդից: Երկրորդ հրատարակութիւնը բարեփոխելիս՝ իր ժամանակին նկատի են առնւած այն ցուցմունքները, որ արել էր պրոֆեսսոր Ն. Մառը՝ Կովկասի Ուսումնարանական Շրջանի պ. Հոգաբարձւի յանձնարարութեամբ: Այդ բարեփոխութիւնից յետոյ՝ աշխատութիւնս Կովկասի Ուսումնարանական Շրջանի Հոգաբարձական Խորհրդի կողմից (27-ն փետրւարի 1911 թ., № 5452) թոյլատրւած է, որպէս դասագիրք ստորին և միջին դպրոցների համար:

Քերականական դասընթացն աւելի գործնական դարձնելու համար՝ դասագրքիս մէջ զետեղւած են զանազան վարժութիւններ, որոնց շնորհիւ աշակերտը հիմնաւորապէս իւրացնում է այս կամ այն կանոնը կամ լեզական առանձնատկութիւնը: Սակայն այդ վարժութիւնները զետեղւած են գլխաւորապէս որպէս նմուշ դասատուների համար: Ցանկալի և աւելի օգտակար է, որ այդ տեսակ վարժութիւններն ամեն անգամ կազմեն աշակերտների նոր դասից՝ ուսած յօդածից կամ ոտանաւորից: Թէ հնչիւնաբանական բաժնում և թէ իւրաքանչիւր բանի մասից յետոյ՝ առանձին տեղ է տրւած ուղղագրութեան: Առանձնապէս ուղղագրութիւն է դարձրւած այն դէպքերի վրա, որոնք յաճախ սխալ են պատճառում: Ուղղագրական ընդհանուր գիտելիքների հետ միասին՝ ի միջի այլոց բացատրւած են ե, է, ո, օ, ը, յ, ւ, վ, դ, խ, ու, ր և այլ տառերի գործածութեան կանոնները, և բերւած են այն յա-

113600-ԱՀ

ձախ գործ ածող արմատական բառերը, որոնք գրւում են ե-ով, օ-ով և յ-ով:

Բացի դրանից գրքիս վերջում կայ մի յաւելած, որ տեղ խօսւում է նախադասութիւնների տեսակների մասին: Իսկ նախադասութիւնների մանրամասն ուսումնասիրութիւնը և նրանց կապակցութիւնները զետեղւած են իմ «Համաձայնութեան» մէջ:

Որովհետեւ դասագիրքս որոշւած է պետական և հայոց դպրոցների համար, որտեղ միաժամանակ անցնում են թէ հայերէն և թէ ռուսերէն քերականութիւն, այդ պատճառով էլ, աւելի դիւրութիւն տալու համար՝ իւրաքանչիւր քերականական հայերէն տերմինից յետոյ փակագծում գրւած է նրա ռուսերէն թարգմանութիւնը:

Թիֆլիսի II իգական եւ IV արական
գիմնազիաների դասատու՝

Յարութիւն Թումանեան

Հնչիւններ եւ ՏԱՌԵՐ

§ 1. Ամեն մի խօսք բաղկացած է առանձին հնչիւններից. օրինակ՝ ծառ խօսքի մէջ ծ, ա, ո հնչիւններ են (ЗВУКИ):

Հնչիւնների նշանագրերը կոչւում են տառ կամ գիր (буква): Հնչիւններն արտասանւում են, իսկ տառերը՝ գրւում կամ տպւում. հնչիւնները լսւում են, իսկ տառերը՝ տեսնւում ու կարդացւում:

Հայոց լեզուն ունի 38 տառ՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, թ, ժ, ի, լ, խ, ծ, կ, հ, ձ, ղ, ճ, մ, յ, ն, շ, ո, չ, պ, ջ, ռ, ս, վ, տ, ր, ց, լ, փ, ք, օ, ֆ:

Բոլոր տառերի այս դասաւորութիւնը կոչւում է այբընն (азбука):

§ 2. Հնչիւնները բաժանւում են երեք կարգի.

1) Չայնաւորներ (гласные)՝ ա, ե, է, ը, ի, ո, օ, ու:

2) Բաղաձայններ (согласные)՝ բ, գ, դ, զ, թ, ժ, լ, խ, ծ, կ, հ, ձ, ղ, ճ, մ, յ, ն, շ, չ, պ, ջ, ռ, ս, վ, տ, ր, ց, լ, փ, ք, ֆ:

3) Երկբարձաւորներ (двугласные)՝ եա, եօ, իւ (ю), այ, ոյ (уй, ой):

Չայնաւորներն արտասանւում են բաց բերանով (ձայնով) և կարող են գործ ածել մենակ:

Բաղաձայններն արտասանուում են բերանի զանա-
զան մասերն իրար մօտեցնելով և գործ են ածուում
միայն ձայնաւորների հետ միասին: Իսկ երկբարբառ-
ները կազմուում են երկու հնչիւնների միաւորութիւնից:

Յ տառը երբեմն հնչուում է, ինչպէս կիսաձայն
ի (յ), երբեմն՝ ինչպէս հ, իսկ երբեմն էլ անձայն է
է մնում (§ 12, ա, բ, ե):

Ի՛ գրւելով ն-ից յետոյ՝ կազմում է եւ=և:

§ 3. Մեր այբբենի տառերը, բացի հնչիւնական
նշանակութիւնից, ունեն և թւական նշանակութիւն.
այսպէս, օրինակ՝ ա=1, բ=2, գ=3, դ=4, ե=5,
զ=6, է=7, ը=8, թ=9, ժ=10, ժա=11, ժբ=12,
ժգ=13, ի=20, իա=21, իբ=22, իե=25, իթ=29,
=30, իս=40, ծ=50, կ=60, հ=70, ձ=80, դ=90,
ճ=100, ճճա=151, մ=200, ու=1000 և այլն:

Վարժութիւն.—1. Արտաւ եցէք հետեւեալ ոտանաւորը,
ձայնաւոր տառերի տակ բաշեցէք մի գիծ, իսկ երկբարբ-
բառների տակ՝ երկու գիծ:

Ծիծեռնակը բոյն էր շինում,

եւ շինում էր, և երգում:

Ամեն մի շիւղ կպցնելիս՝

Առաջւան բոյնն էր յիշում:

Այժմ նորից բոյն էր շինում,

եւ շինում էր, և երգում:

Նա յիշում էր անցած տարին

Իր սընուցած ձագերին,

Որոնց ճանպիւն յափշտակեց

Արիւնարբու թշնամին: Ղազ. Աղ.

2. Հայոց տառերով գրեցէք հետեւեալը.

18, 23, 24, 28, 33, 35, 37, 39, 46, 49, 61,
73, 82, 94, 101, 102, 125, 138, 567, 789, 1913,
2043, 3000:

ՎԱՆԿ ԵՒ ԲԱՌ

§ 4. ա) Խօսքի այն մասը, որ միանգամից է
արտասանուում, կոչուում է վանկ (слогъ): Վանկը
կազմուում է մի կամ մի քանի հնչիւնից: Առանց
ձայնաւորի չի կարելի վանկ կազմել:—Սե-ղան, ա-
շա-կերտ, ու-սում-նա-րան:

բ) Եթէ բառի սկզբում կան երկու կամ աւելի
բաղաձայն տառեր, վանկելու ժամանակ առաջին բա-
ղաձայնից յետոյ գրւում է ը ձայնաւորը:—Գը-լուխ,
ժը-պիտ, թըռ-չուն, տըրտ-մել:

գ) Եթէ բառի վերջում կայ ն կամ ը, վանկելու
ժամանակ այդ տառերը կից բաղաձայնի հետ առան-
ձին վանկ են կազմում:—Բե-ռն, դու-որն, մե-ղըր,
փո-քըր, ծա-նըր:

Վարժութիւն:—Վանկեցէք հետեւեալ բառերը.

Քանոն, տեարակ, թանաք, գրիչ, սենեակ, պայու-
սակ, թշնամի, կրկնութիւն, գրչահատ, առաւօտ, եկեղեցի,
հիւրասիրել, ընտանիք, իմաստութիւն, օրիորդ, օրացոյց,
աշակերտուհի, ովկիանոս, Մարիամ, դառն, խառն, մանր,
կարծր, կայսր:

§ 5. Մէկ կամ աւելի վանկը, որ իր մէջ պա-
րունակում է մի որեւիցէ միտք կամ նշանակութիւն,

կոչւում է *ըստ* (СЛОВО):—*Ձի, տուն, սեղան, մատիտ, թանաքաման:*

Վանկերի թւին նայելով՝ բառը լինում է.

1) *Միավանկ* (ОДНОСЛОЖНОЕ)՝ *ծառ, կով, ուլ, քար, մարդ:*

2) *Բազմավանկ* (МНОГОСЛОЖНОЕ)՝ *յա-տակ, պատուհան, աշխատասիրութիւն:*

§ 6. Բառի այն մասը, որ անփոփոխ է մնում և պարունակում է իր մէջ նրա բուն նշանակութիւնը, կոչւում է *արմատ* (КОРЕНЬ). օրինակ՝ *խօսել, անխօս, խօսք, խօսելիք* բառերի մէջ *խօս* արմատ է:

Բառի այն մասը, որ դրւած է արմատից յետոյ, կոչւում է *վերջաւորութիւն* (ОКОНЧАНИЕ). օրինակ՝ *խօսել, խօսելիք* բառերի մէջ *ել, ելիք* վերջաւորութիւններ են:

Իսկ բառի այն մասը, որ դրւած է արմատից առաջ, կոչւում է *նախածանց* (ПРИСТАВКА). օրինակ՝ *անխօս* բառի մէջ *ան* նախածանց է:

Արմատական բառը կոչւում է *նախատիպ* (ПЕРВООБРАЗНОЕ): Իսկ եթէ նախատիպ բառը սկզբից կամ վերջից մասնիկներ է ընդունում, կոչւում է *ածանցեալ* (ПРОИЗВОДНОЕ). օրինակ՝ *հայր* նախատիպ բառ է, իսկ *անհայր, հայրական, հայրաքար, հայրենիք*՝ ածանցեալ:

Վարժուրիւն.— Հետեւեալ նախատիպ բառերից կազմեցէ՛ք ածանցեալ բառեր.

Դիր, ջուր, տուն, դաշտ, մարդ, որդի, մայր, քաջ, սէր, հողի:

§ 7. Բառը կազմութիւնով լինում է.

1) *Պարզ* (ПРОСТОЕ), որ միացած չէ ուրիշ բառի հետ:—*Սեղան, տուն:*

2) *Բարդ* (СЛОЖНОЕ), որ երկու կամ ավելի բառից է կազմւած:—*Սեղանատուն, բարեկամ, առուտուր:*

Ինչպէս տեսնում ենք, բարդ բառերը կազմւում են *ա, ե, ու* յօդակապ տառերի օգնութեամբ:

Ծանօթ.— Այդ յօդակապներից *ա և ե* ձայնաւորները կազմում են նախընթաց բառերի բնի վերջին մասը, իսկ *ու*-ն շաղկապ է:

Մի քանի բարդ բառեր չ'ունեն յօդակապներ:—*Հացթուխ, ջրկիր, ձեռնառու և այլն:*

Վարժուրիւն.— Կազմեցէ՛ք բարդ բառեր հետեւեալ բառերից.

Գունդ—զօրք, տուն—ժամ, սիրտ—բարի, գիրք—վաճառել, մանկ—լոյս, հանել—պատ, հիւր—սիրել, սէր—մարդ, աստիճան—բարձր, պետ—խումբ, թուր—մուր, կեր—խումբ:

ՄԵԾԱՏԱՌ

§ 8. Սմեն մի տառ գրւում է կամ տպւում երկու ձևով՝ մեծատառ (прописная) Ա, Բ, Գ... և փոքրատառ (строчная) ա, բ, գ...

Մեծատառով սկսւում են.

ա) Յատուկ անունները:—Մարգարիտ, Լիոն, Եփրատ, Թիֆլիս, Մասիս:

բ) Ամեն նոր գրութեան առաջին բառը:—Ձմեռն էր: Տառին շրջապատեցին թռոնները և խնդրեցին, որ մի հէքիաթ ասի: Նա սկսեց: Ղ.գ. Աղ.

գ) Ոտանաւորի ամեն մի տողի առաջին բառը:—

Սարի գլխին տխուր ժպտաց

Ղարաբաղի արևը,

Զրաբերդի անտառներին

Տըւաւ վերջին բարևը: Յար. Թում.

Ծ ա ն օ թ.—Ոտանաւորի տողերը սկսւում են նաև փոքր տառով:

դ) Քաղաքավարական գրութեան մէջ Դուք, Ձեր, Ձեզանից...բառերը, սրբազան անուններն ու տիտղոսները:—Սրբաբիշ, Փրկիշ, Նորին Մեծութիւն, Վեհափառ Տէր:

ե) Գրւածքների և պարբերական թերթերի անունները:—«Կուածադիկ» ու «Հացի խնդիր» վէպերը գրել է Պերճ Պոռչեանը: «Մշակը» լրագիր է: «Աղբիւրն» ու «Հասկերը» մանկական ամսագրեր են:

§ 9. Ե բառի սկզբում հնչւում է, ինչպէս կարճ իէ (ես, նրկու, եղբայր), իսկ բառի միջին՝ է (մեծ, զիշեր, ձեռներ):

ա) Բառերի վերջում ն չի գործ ածւում, այլ գրւում է է:—Նունէ, Եւգինէ, զուցէ, միթէ, բոպէ, մարգարէ:

բ) Բառերի միջին մեծ մասամբ գրւում է ե, իսկ է քիչ է գործ ածւում: Ուղղագրութեան համար պէտք է սովորել է-ով գրւող բառերը:

Է-ով գրւում են հետևեալ յաճախ գործ ածւող բառերը.

Արդէն	Գոմէշ	Խէթ	Նւէր	Վէր (վայր)
Աղէտ	Դէզ	Խէժ	Շէկ	Վէրք
Աղւէտ	Դէմ	Ծէս	Շէն	Վրէժ
Անէծք	Դէմք	Կէս	Պատճէն	Տգէտ
Անօրէն	Դէս, դէն	Կէտ	Պատնէշ	Տէր
Ապաւէն	Դէպի	Հանդէս	Պատւէր	Տնօրէն
Առնէտ	Դէպք	Հէզ	Պարտէզ	Փէշ
Ասպարէզ	Դէտ	Հրաւէր	Պէս	Փոխարէն
Բզէզ	Երէց	Հրէշ	Զրկէժ	Քարտէզ
Բւէճ	Զէնք	Զէթ	Սէր	Քէն
Գէթ	Թէկուղ	Մէզ	Վէճ	Օրէնք
Գէս	Թէպէտ	Մէկ	Վէպ	
Գէր	Ժապաւէն	Մէջ	Վէտ, վէտ	

զ) Է-ով գրւում են այն յատուկ անունները, որոնք վերջանում են էլ, էս, էն:—Միքայէլ, Իսրայէլ, Ռաֆայէլ, Յովհաննէս, Ներսէս, Խորէն, Ռուբէն, Գուրգէն, Կայէն, Սուրէն և այլն:

անուններ:—Յիսուս, Յուդա, Յովհաննէս, Յովսէփ, Յակոբ, Յովքան և այլն:

բ) Բառի միջին և վերջին յ կարդացում է, ինչպէս կէս ի (յ):—Այգի, հայ, թէյ, նոյ:

գ) Բառի վերջում ա և ո ձայնաւորներից յետոյ սովորաբար գրւում է յ:—Ծառայ, երեխայ, գայ, կայ, երեկոյ, յետոյ, սիրոյ:

Բացառութիւն են կազմում.

1. (Դու) ասան, կարդան, գնան, խաղան...

2. Սա, դա, նա, սրա, դրա, նրա, սոքա, դոքա, նոքա, սոցա, դոցա, նոցա, իրա, քո:

3. Ահա, հիմա, ապա, աշկարա, այո:

4. Յատուկ անունները՝ Աղելայիդա, Աննա, Յուդա, Մուսա, Մոսկա:

5. Օտար անունները՝ փաշա, բօշա, զրամա, պիեսա:

դ) Յ վերջացած բազմական բառերը, երբ իրանցից յետոյ ընդունում են ս, ղ, ն, ներ՝ կորցնում են յ գիրը:—Ծառաս, ծառադ, ծառան, ծառաներ:

ե) Յ կարդացւում է միայն միական բառերի վերջում:—Հայ, բայ, թէյ, նոյ:

Բացառութիւն են կազմում՝ կայ, գայ, տայ, լայ և այլն:

Իսկ բազմական բառերից յետոյ յ համը է մնում, օրինակ՝ ծառայ, երեխայ, յետոյ, երեկոյ կարդացւում է՝ ծառա, երեխա, յետո, երեկո:

զ) Յ գրւելով ա և ո ձայնաւորից յետոյ՝ կազմում է այ և ոյ (уѣ, оѣ) երկբարբառները (§ 2, 3):—Ձայն, եղբայր, լոյս, գոյն, հոյակապ, նոյեմբեր:

է) Յատուկ անունների և օտար բառերի վերջին ա-ից յետոյ յ չի գրւում. իսկ եթէ գրւում է, կարդացւում է:—Արփաշայ, Գեօգշայ, Շանխայ, տրամաշայ, հարայ:

Վարժարիւն:—Գրեցէք թելադրութեամբ հետեւալը.

Յունիսը և յուլիսը ամառային ամիսներ են: Յարէթը հոյի որդին էր: Ախուրեանի միւս անունն է Արփաշայ: Յակոբը Յովսէփի հայրն էր: Աստուծոյ պահած գառը գայլը չի տանի: Համբարձումը կարդաց մի հայերէն պօղմա, որ կոչւում է «Դալի-Մահրասա»: Աննան, գնան Յովակիմին ասան, որ գայ այստեղ. յետոյ եկ, քեզ մի ընծայ տամ: Մայր ցամաքը հինգ է՝ Եւրոպա, Ասիա, Աֆրիկա, Ամերիկա և Աւստրալիա: Աշխարհն ունի չորս կողմ՝ արեւելք արեւմուտք, հիւսիս և հարաւ: Այսօր տեսայ մի քահանայ: Տէր-Յովհաննէսը մեր քահանան է: Մի երեխայ իր հօր հետ այգուց յետ էմ գալիս տուն: Ահա քո երեխաները գնում են:

Ի, Վ

§ 13. ա) ւ և վ հնչւում են միատեսակ: Սրանցից վ գրւում է միայն բառի սկզբում և ո ձայնաւորից յետոյ (վարդ, վէրք, ծով, խովել). իսկ միւս գէպերում գրւում է ւ:—Հաւ, թեւ, թիւ, հիւանդ, հաւատ, առաւօտ, գինւոր, առակ:

Բարդ բառերի մէջ երկրորդ բաղադրիչի սկզբի վ տառը մնում է:—Վարդավառ, օրավար, գրավաճառ, արագավազ:

բ) Բառի սկզբում ո-ից առաջ վ չի գրւում:—Որդի, որբ, ոսկի, որսորդ:

գ) ւ՝ գրւելով ի ձայնաւորից յետոյ, կազմում է իւ (ю) երկբարբառը (§ 2, 3):—Իւղ, իւր, հիւր, գիւղ:

իւ կարգացում է իբրեւ 10 բառի սկզբում և արմատական բաղաձայնի առաջ (իւզ, հիւնն)։ Իսկ բառի վերջում և ձայնաւորի առաջ կարգացում է իվ (թիւ, հիւանդ)։

դ) ւ՝ դրեւիով ո ձայնաւորից յետոյ, կազմում է ու (յ)։—Ուղտ, ուլ, թուղթ, ջուր, կատու, լեզու։

ե) Ու երբեմն գործ է ածւում ձայնաւորից առաջ և տառի փոխարէն։—Աստուած, առուակ, նուէր, զուարթ։

Բայց այս ձևը մեր այժմեան լեզւում համարեալ վերացել է, և ու-ի տեղ՝ գրւում է ւ։—Աստւած, առաւ, նւէր, զւարթ։

և

Վարժաբիւն։—1. Արտագրեցէք հետեւեալ բառերը և խաչերի փոխարէն, ուր հարկաւոր է, գրեցէք վ կամ ւ։

Մանք, Մանան, ցաՄ, կոՄ, գիՄան, տեսաՄ, պաաՄ, բարաՄ, մատիտաՄ, գրքոՄ, զօրաՄար, զօրաՄոր, Մարդապետ, Մասա՛լ, պատիՄ, առաՄօտ, աՄազ, նաՄակ, բոցաՄառ, աՄետիս, թագաՄոր, բանՄոր, մրգաՄաճառ, հաշիՄ, հոՄիՄ, տերեՄ, ձեՄ, անձրեՄային, թեՄաՄոր։

2. Գրեցէք թելադրութեամբ հետեւեալը։

Ծիտը ծաւին ծըլւելում է, ծիւ, ծիւ, ծիւ,

Բազէն գլխին պըտըտում է, վնւյ, վնւյ, վնւյ.

Ծիտը լոց, ծիտը վախեց, վնյ, վնյ, վնյ,

Բազէն թառ, բազէն փախաւ, ինչ լաւ էլաւ, հէ,հէ,հէ։

Ղ.գ. Աղ.

Վարդանն ու Վաղարշակը մի օրավար հող վարեցին։ Որտեղը հրացանով մի վարալ սպանեց։ Հովի անկողինը։ Վահան վարդապետը առաւօտեան նստակով ուղևորեցաւ Սևանայ վանքը։ Զօրավարը քաջալերում է զինուորականներին։

Ղ, Խ

§ 14. ա) Ղ բաղաձայններից առաջ սովորաբար հնչւում է խ. օրինակ՝ գրւում է թուղթ, աղքատ, կեղտ, բայց կարգացում է թուխթ, ախքատ, կեխտ։

բ) Բաղաձայններից առաջ սովորաբար գրւում է ղ, իսկ խ շատ քիչ է գործ ածւում։

Խ բաղաձայններից առաջ գրւում է հետեւեալ բառերում՝ ախտ, անխախտ, ըախտ, երախտիք, ուխտ, ապուխտ, զմրուխտ, պանդուխտ, վախճան, ժխտել, Սանդուխտ, Խոսորովիդուխտ։

գ) Ղ-ից յետոյ ք հնչւում է ինչպէս ալ։—Աղբիւր, եղբայր, ողբալ։

Ռ, Ր

§ 15. ա) Ռ տառը հնչւում է կոշտ, իսկ Ր՝ փափուկ։ Ռ սովորաբար գրւում է ն բաղաձայնից առաջ։—Թռն, բռն, նռն, լեռնային, մեռնել, գառնութիւն, խառնուրդ։

Միւս բաղաձայններից առաջ գրւում է ր։—Վարդ, բարձ, արտ, կարճ, զարդ։

Բացառութիւն են կազմում ուռկան, ուռճանալ, խռպոտ, կառք, կուռք և այլն։

բ) Կրկնութիւնով կազմած բառերի մէջ առաջին ո-ն՝ ընկնելով բաղաձայնից առաջ, ր-ի է փոխւում։—Բարբառ, մրմուռ, գրգիռ, կրկուալ, թրթռալ։

Բայց երբ հարկաւոր է ցոյց տալ ձայնի սատուկութիւն, երկուսն էլ ո է գրւում։—Մումուալ, ճռռալ, կոկոալ։

§ 16. Բ տառից յետոյ ք, գ, դ, ձ, ջ հնչւում են՝ փ, ք, թ, ց, չ օրինակ՝ որք, Սարգիս, Վարդան, քարձր, մըջին կարգացւում են՝ որփ, Սարքիս, Վարթան, քարցր, մըջին:

Բ, գ, դ, ձ, ջ տառերը հնչւում են իբրեւ փ, ք, թ, ց, չ նաեւ հետեւեալ դէպքերում.

ա) Զայնաւորից յետոյ:—Գրաւար, Թաղաւոր, օղ, օձ, էջմիածին:

բ) Այ, ոյ երկբարբառներից յետոյ:—Այրբեն, այգի, գոյգ, մոյգ:

գ) Երբեմն մ, ն բաղաձայններից յետոյ:—Համըուրել, անգամ, անլամ:

ՏՈՂԱԴՐՁԻ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

§ 17. Բառերի մասերը մի տողից միւսը փոխադրելու համար՝ պէտք է գիտենալ տողադարձի կանոնները (правила переноса):

Այդ կանոնները հիմնւած են բառերի վանկելու վրա և սրանք են.

ա) Երկու ձայնաւորից մէկը մնում է առաջին տողում, իսկ երկրորդը փոխադրւում է միւս տողը:—Լի-ազօր, մի-աբան, տի-եղերը:

բ) Երկու միատեսակ բաղաձայններից մէկը մընում է առաջին տողում, իսկ միւսը փոխադրւում է միւս տողը:—Սեղան-ներ, տիկին-ներ, այը-րեն:

գ) Եթէ երկու ձայնաւորի մէջ կայ մի բաղաձայն, վերջինս անցնում է հետեւեալ տողը:—Հո-գի, տա-րի:

դ) Եթէ երկու ձայնաւորի մէջ կայ երկու բաղաձայն, վերջիններս իրարից բաժանւում են:—Ար-դար, գառ-նուկ:

ե) Եթէ երկու ձայնաւորի մէջ կայ երեք բաղաձայն, միայն վերջին բաղաձայնն է փոխադրւում միւս տողը:—Պաշտ-պան, բաղ-ց-ըութիւն:

զ) Եթէ բառի մէջ երկու կամ երեք բաղաձայնի մօտ լւում է ւ, տողադարձի ժամանակ այդ գիրը գրւում է (§§ 4, բ. 11, բ.):—Գըլուխ, Թըշ-նամի, դա-ռն, մա-սրն:

է) Երկբարբառների գրերը տողադարձի ժամանակ միմեանցից չեն բաժանւում:—Հայ-րիկ, գիւ-ղում:

Տողադարձի նշանը կոչւում է ննթամնայ (-) . սա գրւում է առաջին տողի վերջին:

Վարժուրիւն:—Խնչպէս պէտք է վանկել հետեւեալ բառերը տողադարձի ժամանակ.

Բարի, որդի, աշակերտ, աշակերտուհի, էութիւն, այգի, գոյութիւն, Հայաստան, միասին, որդիական, տներ, Լիւի, երկնքի, խորհրդաւոր, նշաններով, ամաններ, բարձր, բարձրանալ, կրկնել, ընտանիք, ընկեր, Թրիկթրիկալ, գրէի, խօսիւն, գիւղացի, մտերիմ, հարստանալ, սպասել, շտապել, շփոթել, սփռել, զրոգել, սքանչանալ, զգուշանալ:

ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ

§ 18. Ամեն մի առանձին միտք, որ արտայայտւում ենք բառերով, կոչւում է նախադասութիւն (предложение):—Աշակերտը գրում է: Եկաւ գարունը: Օրը տաք է: Սոխակը թռչուն է:

Նախադասութեան մէջ երկու գլխաւոր անամ-

ներ (главные члены) կան՝ ա) ննթակայ (подлежащее) և բ) ստորոգեալ (сказуемое):

ա) ննթակայ կոչուում է այն գլխաւոր առարկան, որի մասին խօսուում է նախադասութեան մէջ:— Աշակերտը, դարունը, օրը, սոխակը:

բ) Ստորոգեալ կոչուում է այն, ինչ որ ասուում է ենթակայի մասին:— Գրում է, եկաւ, տաք է, թըռչում է:

ենթական պատասխանում է ո՞վ և ի՞նչ հարցերին, իսկ ստորոգեալը՝ ի՞նչ է անում, ի՞նչ արաւ կամ ի՞նչ կ'անի առարկան, ի՞նչ է լինում, ի՞նչպէս է, ի՞նչ է և այլն:

ենթական ստորոգեալից ոչ մի կէտադրութեան նշանով չի բաժանուում: Նախադասութեան վերջում դրուում է վերջակէտ (.):

Վարժարիւն:— Արտագրեցէք հետեւաւ նախադասութիւնները, քաշեցէք ենթակաների տակ մի գիծ, իսկ ստորոգեալների տակ՝ երկու գիծ:

Էլ չը խօսեց Արաքսը, յորձանք տւեց ահապին,
Օղակ-օղակ օձի պէս՝ առաջ սողաց մոլեգին: Ա. Պաւ.

Գեղեցկանիստ է Աշտարակ,
Շատ այգիներ նա ունի.
Այնտեղ երկինքն է կապուտակ,
Այնտեղ օդն է քաղցրալի:
Այդ սիրուն գիւղն ունի մի գետ,
Եւ այն լի է ձկներով: Ս. Շառ.

§ 19. Բացի գլխաւոր անդամներից, նախադասութեան մէջ լինում են երկրորդական անդամներ

(второстепенные члены), որոնք են՝ ա) որոշող կամ յատկացուցիչ (определение), բ) լրացուցիչ (дополнение) և գ) պարագայական բառեր (обстоятельные слова):

ա) Որոշող կամ յատկացուցիչ բառերը պատասխանում են ի՞նչպիսի կամ ո՞րպիսի, ո՞ւմ, ինչի՞, ի՞նչի, ո՞ր հարցերին:— Եղբայրս լաւ (ինչպիսի) մարդ է: Յաբէթը նոյի (ո՞ւմ) որդին էր: Ժովի (ինչի՞) ջուրն աղի է: Ես ունիմ երկու (քանի՞) գիրք: Մարգարիտը առաջին (ո՞ր) դասարանումն է: Թիֆլիս (որ) քաղաքը մեծ է:

Վարժարիւն:— 1. Հետեւաւ նախադասութիւնների մէջ գտէք յատկացուցիչ բառերը և տակը գիծ քաշեցէք:

Օձի կծածը կը սաղանայ, լեզուի կծածը չի սաղանայ: Ծերանաս, ծերի պատին իմանաս: Սուրբ Մեսրոպը Տարօն գաւառի Հացիկ գիւղիցն էր: Մասիսը Հայաստանի ամենաբարձր սարն է: Նրա գագաթը ծածկւած է ձիւնով: Մեր երկիրը կոչուում է Կովկաս: Յակոբն ունէր տասներկու օրդի:

2. Կազմեցէք մի քանի նախադասութիւններ, որոնց մէջ լինեն յատկացուցիչ բառեր:

բ) Լրացուցիչ բառերը պատասխանում են՝ ո՞ւմ, ի՞նչ(ը), ինչի՞, ումնի՞ց, ինչի՞ց, ումնով, ինչով հարցերին:— Հայրը սիրում է որդուն (ո՞ւմ): Եղբայրն ստացաւ նամակ (ինչ) իր քրոջից (ումնից): Ծնողները մխիթարում են իրանց զաւակներով (ումնով): Նա գրում է մատիտով (ինչով):

Վարժարիւն:— 1. Գտէք լրացուցիչ բառերը հետեւաւ ստանաւորի մէջ:

Այժմ վախով նա իր ձեռքը
Պարզում է անց կացողին:

Այժմ գուրկ է ամեն բանից,
Զ'ունի անգամ հացի գին:
Ամենայն օր իր մարմինը
Անուշահոտ ջրերով
Լանում էր, մազը սանրում
Կրիայի նուրբ սանրով: Մ. Նալ.

2. Հետեալ նախադասութիւնների մէջ ամեն մի ստորոգեալի մօտ դրէք լրացուցիչ բառ.

Ուսուցիչը պատմում է (ինչ): Կայէ՞ն սպանեց (սեւ):
Հարուստն օգնում է (սեւ): Աշխատասէրն արժանի է (ինչի):
Գրատախտակի վրա գրում են (ինչով): Աղքատը դուրկ է (ինչից):
Երեսան ընծայ ստացաւ (ւնեցից): Հայրը մօտեցաւ (սեւ):
Դաշտը դարգարւում է (ինչով):

դ) Պարագայական բառերը ցոյց են տալիս գործողութեան՝

1. Տեղը պատասխանելով ո՞րտեղ, ո՞ւր, ո՞րտեղից հարցերին:—Իւրեքդին աշխատում է դաշտում (սրտեղ): Նա դաշտից (սրտեղից) գնում է տուն (սեւ):

2. Ժամանակը՝ պատասխանելով ն՞րբ, մինչեւ ե՞րբ, ո՞րքան ժամանակ, ո՞ր ժամանակից հարցերին:—
Մայիսին (երբ) բացում է վարդը: Առաւօտից (սր ժամանակից) մինչեւ երեկոյ (մինչեւ երբ) նա կարդում էր:

3. Որպիսութիւնը՝ պատասխանելով ի՞նչպէս, ի՞նչ տեսակ հարցերին:—Սոխակը երգում է անուշակ (ինչպէս):

4. Պատճառը և նպատակը՝ պատասխանելով ինչո՞ւ, ինչի՞ համար, ինչի՞ հարցերին:—Աշակերտն իր ջանասիրութեան համար (ինչի համար, ինչո՞ւ) պար-

գի ստացաւ: Զկնորսը գնաց ձուկ ընկելու (ինչո՞ւ):
Զուրը սառչում է ցրտից (ինչից):

Պարագայական բառերը միւս անգամներից ոչ մի կէտով չեն բաժանւում:

Վարժարան:—1. Գտէք պարագայական բառերը հետեւեալ նախադասութիւնների մէջ.

Մայր Արաքսի ափերով քայլամուտը գնում եմ,
Հին-հին դարուց յիշատակ ալեաց մէջը պտուտ եմ: Ռ. Պտ.
Մեզնից շատ առաջ կար մի թագաւոր:

Մեքոպ գտաւ հայոց տառերը 406 թւին:

Առաւօտան ամենքը գնում են իրանց գործին:

Անձրև օրը հաւերին ջուր տուող շատ կը լինի:

2. Կազմեցէք մի քանի նախադասութիւններ, որոնց մէջ լինեն պարագայական բառեր:

Նախադասութեան մէջ լինում են նաև կոչական բառեր (звательные слова), որոնք ցոյց են տալիս՝ թէ ումն է դիմում խօսողը:—Հայր մեր, Որ երկընթուսն ես: Տր. Սիրք: Գնա՛, որդեա՛կ, աշխարհս անցիր, անպծալի անուն մեծի դու ստացիր: Ռ. Պտ.

Երբ կոչական բառը դրած է նախադասութեան սկզբում կամ վերջում, միւս անգամներից բաժանւում է ստորակէտով (,). իսկ երբ դրած է նախադասութեան միջում, երկու կողմից է ստորակէտ առնում:

Կոչական բառերի գլխին դրւում է շեշտ (') :—
Հայր, որդեակ:

Շեշտը դրւում է նաև հրաման կամ խնդիր պարունակող բառերի վրա:—Գնա՛, անց՛ի՛ր, ստաց՛իր:

Վարժարան:—Հետեալ նախադասութիւնների մէջ գտէք

կոչական ու հրաման կամ խնդիր պարունակող բառերը և զրէք, ուր հարկաւոր է, շեշտ ու ստորակէտ.

Արի դու արի սիրուն նոր տարի նոր օրեր բեր մեզ, եկէք երէիք եկէք ձեռք ձեռքի տանք պար բռնենք: Արև արև եկ եկ զիզի բարին վէր եկ Մանիր մանիր իմ ճաշարակ մանիր սպիտակ մալանչներ: Ղ.գ. Ս.դ. Կարդա մյ իմ լեւօք մանուկ: Մատ.

ԲԱՆԻ ՄԱՍԵՐ

§ 20. Ամեն մի առանձին վերցըած բառ կոչւում է բանի կամ խօսքի մաս (часть речи):

Բանի մասերն իննը տեսակ են.

1. Գոյական անուն (имя существительное),
2. Ածական անուն (имя прилагательное),
3. Դերանուն (мѣстоимение),
4. Թւական անուն (имя числительное),
5. Բայ (глаголь),
6. Մակբայ (нарѣчіе),
7. Նախդիր (предлогъ) և յետադիր (послѣлогъ),
8. Շաղկապ (союзъ),
9. Միջարկութիւն (междометіе):

ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

ԱՌԱՐԿԱՅ

§ 21. Ամեն մի իր կամ բան, որ ճանաչում ենք մեր արտաքին զգայարաններով (տեսանելիքով, լսելիքով, ճաշակելիքով, հոտոտելիքով, շօշափելիքով) կամ մեր մտքով, կոչւում է առարկայ (предметъ):— Գիրք, աշակերտ, քաջութիւն, երկիր:

Այն առարկան, որ ճանաչում ենք մեր արտաքին զգայարաններով, կոչւում է նիւթական (чувственный):— Տուն, դանդակ, աղ, վարդ, ձիւն:

Իսկ այն առարկան, որ ճանաչում ենք մեր մտքով, կոչւում մտաւոր (умственный) — Ուրախութիւն, բողէ, հոգի:

Վարժարան:— Հետեւալ առարկաներից որն է նիւթական և որը մտաւոր.

Ձուր, ծառ, բամբ, սառուց, ծաղիկ, աշխատանք, բարութիւն, մատիտ, ոյժ, եռանդ, փայտ, սէր, սիր, հօտ, հոտ, թռչուն, կարծիք, մահ, կաթու, կարիք, Աստուծ, հրեշտակ, երկաթ, բամբակ, կաթ, այգի:

§ 22. Նիւթական առարկան լինում է շնչաւոր (одушевленный) և անշնչ (неодушевленный):

Շնչաւոր կոչւում է այն առարկան, որ իր կամ-

քով կարող է շարժւել և փոխւել մի տեղից միւսը: — Մարդ, գազան, թռչուն:

Իսկ անշունչ կոչւում է այն առարկան, որ իր կամքով չի կարող շարժւել և փոխւել մի տեղից միւսը, — Սեղան, գիրք, քար, փայտ:

Վարժարիւն: — Հետեւալ առարկաներից մին է շնչաւոր և մին անշունչ:

Ձի, աթոռ, գրիչ, հաւ, քանոն, աման, ձուկ, զինւոր, հովիւ, ոչխար, կօշիկ, թուղթ, գլխարկ, խոհարար, աղջիկ, քաղ, հաց, սագ, տետրակ, վարժապետ, սպայ, պայուսակ ձանձ, նապաստակ, գրչահատ:

ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ ԵՒ ՆՐԱ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

§ 23. Ամեն մի առարկայի անուն կոչւում է գոյական (имя существительное): — Երեխայ, ծառ, հօտ, Արաքս, բարութիւն:

Գոյական անունները լինում են՝ յատուկ (собственное), հասարակ (нарицательное) և հաւաքական (собирательное):

Յատուկ կոչւում են այն անունները, որոնք պատկանում են միայն մէկ առարկայի: — Թիֆլիս, Արաքս, Կուր, Մարիամ:

Հասարակ կոչւում են այն անունները, որոնք պատկանում են շատ միատեսակ առարկաների: — Թռչուն, տետրակ, ծաղիկ:

Հաւաքական կոչւում է միասին հաւաքւած միատեսակ առարկաների ընդհանուր անունը: — Հօտ, ջուկ, երամ, զօրք:

Վարժարիւն: — Որոշեցէք հետեւալ գոյականների տեսակը:

Արշակ, անտառ, աշակերտ, Մոսկւա, վաշտ, սենեակ, շաքար, ալիւր, թանաք, թանաքաման, խումբ, տուն, հագու, Անի, փողոց, նախիր, Ախուրեան, Ագուլիս, աթոռ, պատկեր, Մարգարիտ, մարգարիտ, Եղիսաբէթ, Աղելայիդա, Յարութիւն, յարութիւն, Շուշան, շուշան, Աստղիկ, աստղիկ:

ՄԵՌ

§ 24. Գոյական անունները հայոց լեզւում չ'ունեն քերականական սեռ (род):

Քերականական սեռ ունեն միայն այն անունները, որոնք պատկանում են կին-մարդկանց. սրանք վերջանում են՝ ունի, անուշ և ղուխտ: — Աշակերտ-ունի, ուսուցչ-ունի, հայ-ունի, Հայկ-անուշ, Վարդ-անուշ, Խոսրովի-ղուխտ:

Շնչաւոր առարկաններին պատկանող միւս անունների սեռը իմացւում է միայն նշանակութիւնով. օրինակ՝ հայր, եղբայր, պապ, աքաղաղ արական (мужеский) սեռի անուններ են. իսկ մայր, քոյր, հարս, տատ, մարի, մաքի — իգական (женский), սեռի:

ԹԻՒ

§ 25. Գոյական անուններն ունեն երկու թիւ (число)՝ եզակի (единственное) և յոգնակի (множественное):

Երբ խօսւում է մի առարկայի մասին, գործ է ածւում եզակի թիւ: — Հաւ, պատ, որսորդ, սեղան:

Իսկ երբ խօսւում է երկու կամ աւելի առարկաների մասին, գործ է ածւում յոգնակի թիւ: — Հաւեր, պատեր, որսորդներ, սեղաններ:

Յոգնակի թիւը կազմւում է եզակիից, ընդունելով երկամ ներ վերջաւորութիւնը: Միավանկ բառերը վերջանում են երբ:—Հաւ-եր, ծառ-եր, պատ-իւր, տն-եր:

Իսկ բազմավանկ բառերը վերջանում են ներ:—Մատիտ ներ, աշակերտ-ներ, ամանեղէն-ներ:

Մի քանի միավանկ բառեր՝ կորցնելով իրանց արմատական ն վերջաւորութիւնը (օր. ձեռ, ոտ, դուռ, գառ, ձուկ, մուկ և այլն), յոգնակի թւում վերջանում են ներ (ձեռներ, ոտներ, դռներ, գառներ, ձկներ, մկներ և այլն):

Ծանօթ.—Յատուկ անունները յոգնակի թիւ չ'ունեն.

ՀՈԼՈՎ

§ 26. Առարկաների մէջ եզած յարաբերութիւնները ցոյց տալու համար՝ գոյական անունները փոփոխւում են իրանց վերջաւորութիւնները. այդ փոփոխութիւնները կոչւում են հոլով (падежь):

Հոլովները եօթն են՝

1. Ուղղական (именительный) — հիւ, ինչ.
 2. Հայցական (винительный) — հիւ, ինչ.
 3. Սեռական (родительный) — հիւ, ինչի.
 4. Տրական (дательный) — հիւ, ինչի.
 5. Բացառական (отложительный) — ումնից, ինչից.
 6. Գործիական (творительный) — ումնով, ինչով.
 7. Ներգոյական (местный) — ումնում, ինչում.
- Բացի սրանցից կայ և կոչական (звательный) հոլով, որ նման է ուղղականին:

Ո՞վ հարցը վերաբերւում է շնչաւոր առարկաներին, իսկ ի՞նչ՝ անշունչ առարկաներին:

Գոյական անունների փոփոխութիւնը հոլովով և թւով կոչւում է հոլովում (склонение):

ՀՈԼՈՎՆԵՐԻ ՎԵՐՋԱՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

§ 27. Ուղղական հոլովը եզակի թւում չ'ունի ոչ մի վերջաւորութիւն: Զանազանւում են միայն բառերի բները:

Իսկ յոգնակի թւում բոլոր անունները վերջանում են երկամ ներ (§ 25):

Երբ ընդհանուր միտքը մասնաւորի է փոխւում, ուղղական հոլովն ընդունւում է ը (ն) յօդը (§ 33):

Սեռականը եզակի թւում ունի երեք տեսակ՝ կանոնաւոր վերջաւորութիւն՝ ի (հաց-ի), ու (գին-ու), անկամ եան (ձկ-ան, բարութ-եան):

Սեռականի յոգնակին՝ ընդունելով երկամ ներ, վերջանում է միշտ ի: — Հաց-եր-ի, գինի-ներ-ի, ձկ-ներ-ի, բարութիւն-ներ-ի:

Տրական նման է սեռականին:

Հայցականը սովորաբար նման է ուղղականին:

Բայց բանական առարկաների անունները (հայր, մայր, աշակերտ, զինւոր, խոհարար), երբ իրանց վերջում ունեն ու, դ, ն (ը) մասնիկը, հայցականում ընդունւում են տրականի վերջաւորութիւն: — Աշակերտիս, աշակերտիդ, աշակերտին:

Հայցականում տրականի վերջաւորութիւն են ընդունւում նաև այն յատուկ անունները, որոնք վերաբերւում են մարդկանց: — Արամին, Մարիամին, Լևոնին:

Բացառականը եզակիում վերջանում է ից կամ ուց: — Հաց-ից, գին-ուց, ձկն-ից, բարութիւն-ից:

Յոգնակին՝ ընդունելով նր կամ ներ, միշտ վերջանում է ից— Հաց-եր-ից, գինի-ներ-ից, ձկ-ներ-ից, բարութիւն-ներ-ից:

Գործիականը եզակիում վերջանում է ով կամ եամբ:— Հաց-ով, գին-ով, ձկն-ով, բարութիւն-ով կամ բարութ-եամբ:

Յոգնակին ընդունելով նր կամ ներ, միշտ վերջանում է ով:— Հաց-եր-ով, գինի-ներ-ով, ձկ-ներ-ով, բարութիւն-ներ-ով:

Ներգոյականը եզակիում վերջանում է ում:— Հաց-ում, գին-ում, ձկն-ում, բարութիւն-ում:

Յոգնակին՝ ընդունելով նր կամ ներ, ընդունում է նոյն ում վերջաւորութիւնը:— Հաց-եր-ում, գինի-ներ-ում, ձկ-ներ-ում, բարութիւն-ներ-ում:

Շնչաւոր առարկաների (մանաւանդ մարդկանց) անունները ներգոյականում շատ անգամ ընդունում են սեռականի վերջաւորութիւն և մէջ առնւում:— Մարդու մէջ, աշակերտների մէջ:

§ 28. ՀՈՒՈՎՈՒՄՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐԸ

Եզակի	✚	Յոգնակի
—	Ո. Հ.	եր, ներ:
ի, ու, ան (եան)	Ս. Տ.	» »+ի
ից, ուց	Բ.	» »+ից
ով	Գ.	» »+ով
ում	Ն.	» »+ում

ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀՈՒՈՎՈՒՄԸ

§ 29. Գոյականներն ունեն երեք հոլովում, որոնք որոշում են եզակի սեռականի վերջաւորութիւններով (§ 27).

- Ա. հոլովում—ի հաց-ի
 Բ. հոլովում—ու գին-ու
 Գ. հոլովում—ան, եան ձկ-ան, բարութ-եան:

Կամ. Լ. Ա. ՀՈՒՈՎՈՒՄ
 (ի)

§ 30 Ա. հոլովման պէս հոլովում են գոյականների մեծ մասը:

Եզակի

- Ո. Հ. ծով
 Ս. Տ. ծով-ի
 Բ. ծով-ից
 Գ. ծով-ով
 Ն. ծով-ում
 որսորդ
 որսորդ-ի
 որսորդ-ից
 որսորդ-ով
 որսորդ-ում

Յոգնակի

- Ո. Հ. ծով-եր
 Ս. Տ. ծով-եր-ի
 Բ. ծով-եր-ից
 Գ. ծով-եր-ով
 Ն. ծով-եր-ում
 որսորդ-ներ
 որսորդ-ներ-ի
 որսորդ-ներ-ից
 որսորդ-ներ-ով
 որսորդ-ներ-ում

Բ. ՀՈՒՈՎՈՒՄ

(ու)

§ 31. Բ. հոլովման պատկանում են այն գոյականները, որոնք եզակի ուղղականում վերջանում են ի:

Եզակի

Ո. Հ.	գինի	ձի
Ս. Տ.	գինու	ձիու
Բ.	գինուց	ձիուց
Գ.	գինով	ձիով
Ն.	գինում	ձիում

Եռական

Ո. Հ.	գինի-ներ	ձի-եր
Ս. Տ.	գինի-ների	ձի-երի
Բ.	գինի-ներից	ձի-երից
Գ.	գինի-ներով	ձի-երով
Ն.	գինի-ներում	ձի-երում

Գ. ՀՈՒՈՎՈՒՄ

(ան, եան)

§ 32. Գ. հոլովման պատկանում են այն գոյականները, որոնք եզակի սեռականում վերջանում են ան կամ եան: Եան վերջանում են այն գոյականները, որոնք ուղղականում ունեն ին վերջաւորութիւնը:

Եզակի

Ո. Հ.	դուռ(ն)	բարութ-իւն
Ս. Տ.	դուռն	բարութ-եան
Բ.	դռն-ից	բարութ-իւն-ից
Գ.	դռն-ով	բարութ-իւն-ով
Ն.	դռն-ում	բարութ-իւն-ում

Եռական

Ո. Հ.	դռն-եր	բարութիւն-ներ
Ս. Տ.	դռն-եր-ի	բարութիւն-ներ-ի
Բ.	դռն-եր-ից	բարութիւն-ներ-ից
Գ.	դռն-եր-ով	բարութիւն-ներ-ով
Ն.	դռն-եր-ում	բարութիւն-ներ-ում

Դիտւո բառի պէս են հոլովւում ձուլ (ձկ-ան), լեառ (լեռ-ան), զարուն (զարն-ան), աշուն (աշն-ան) և այլն: Ում վերջացած անունները հոլովւում են Ս. և Գ. հոլովման պէս:— Խոստում—խոստումի կամ խոստման: Ուն վերջացած գոյականների եզակի գործիականում երբեմն զործ է ածւում զբաբարի եամը վերջաւորութիւնը:— Բարութ-եամը (փոխանակ՝ բարութիւն-ով), ար-եամը (փոխանակ՝ արիւն-ով):

307

§ 33. Եող կոչւում է այն մասնիկը, որ՝ դրուելով անւան վերջին՝ տալիս է նրան որոշ նշանակութիւն և ընդհանուր միաբը մասնաւորի է փոխում:— Զինւոր-ը, մարգարէ ն, սեղան-ը:

Ը և Ն որոշող յօդեր են. սրանցից ը դրւում է բաղաձայն զբերից յետոյ, իսկ Ն՝ ձայնաւորներից յետոյ:

Ը յօդը փոխուում է ն-ի, երբ յաջորդ բառը ըս-
կըսուում է ձայնաւորով:—Ձմեռն անցաւ:

Առանց որոշող յօդի՝ անուններն ունեն ընդհա-
նուր միտք:—

Փողոցով զինւոր անցաւ:

Սենեակում սեղան է դրած:

Այս օրինակներում յայտնի չէ՝ թէ խօսքը որ
զինւորի կամ սեղանի մասին է: Զինւոր կամ սեղան
ասելով՝ հասկանում ենք մի որեւիցէ զինւոր կամ սե-
ղան: Ուրիշ է, եթէ ասենք՝

Փողոցով անցաւ զինւորը:

Սենեակում դրած է սեղանը:

Ասելով զինւորը կամ սեղանը, իսկոյն հասկա-
նում ենք, որ խօսքը մի որոշ ու մեզ յայտնի զին-
ւորի կամ սեղանի մասին է:

Կայ և անորոշ յօդ մի, որ դրւում է անունների
սկզբում, երբ խօսքը մի մասնաւոր և անձանօթ ա-
ռարկայի մասին է:—Մեզնից շատ առաջ կար մի
թագաւոր:

§ 34. Յօդ ունեցող զոյականները հոլովւում են
այսպէս.

Եզակի

Ո. զինւոր-ը	սեղան-ը
Ս. զինւորի-	սեղանի-
Տ. զինւորի-ն	սեղանի-ն
Հ. զինւորի-ն	սեղան-ը
Բ. զինւորից-(ը)	սեղանից-(ը)
Փ. զինւորով-(ը)	սեղանով-(ը)
Ն. զինւորում-(ը)	սեղանում-(ը)

Եզակի

Ո. զինւորներ-ը	սեղաններ-ը
Ս. զինւորների-	սեղանների-
Տ. զինւորների-ն	սեղանների-ն
Հ. զինւորների-ն	սեղաններ-ը
Բ. զինւորներից-(ը)	սեղաններից-(ը)
Փ. զինւորներով-(ը)	սեղաններով-(ը)
Ն. զինւորներում-(ը)	սեղաններում-(ը)

Ինչպէս տեսնում ենք, ն յօդը սեռականում բաց
է թողնւում: Բացառականում, գործիականում և ներ-
գոյականում ը յօդը շատ անգամ բաց է թողնւում:

Կան զիմորոշ յօդեր ու, դ, որոնք գործ ածւելով
անունների հետ միասին, անխտիր մնում են բոլոր
հոլովների վերջին:—Մատիտ-ու, մատիտ-դ, մատի-
տի-ս, մատիտի-դ, մատիտից-ս, մատիտից-դ, մատի-
տով-ս, մատիտով-դ և այլն:

Բանական առարկաների անունները ու, դ, ը (ն)
յօդերով և մարդկանց վերաբերող յատուկ անունները
հայցականում ընդունում են տրականի վերջաւորու-
թիւն (§ 27):

ԱՆԿԱՆՈՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

§ 35. Անկանոն կամ զարտուղի կոչւում է այն
հոլովումը, որ դուրս է ընդհանուր կանոնից:

Անկանոն կերպով են փոփոխւում, օրինակ՝

կին, քոյր, հայր, մայր. եղբայր, տէր, շուն, տուն
և այլն:

Անկանոն հոլովող գոյականները եզակի սեռա-
կանում զլրաւորապէս ունեն (ոչ և օ,) որոնք պահպան-
ւում են եզ. միւս հոլովներում:

Եզակի

Յոգնակի

Ո. Հ. կին	հայր	կանայք	հայրեր
Ս. Տ. կնոջ	հօր	կանանց	հայրերի
Բ. կնոջից	հօրից	կանանցից	հայրերից
Գ. կնոջով	հօրով	կանանցով	հայրերով
Ն. {կնոջում}	{հօրում}	{կանանցում}	{հայրերում}
{կնոջմէջ}	{հօրմէջ}	{կանանցմէջ}	{հայրերից}

Կին բառի պէս եզակի թւում հոլովւում են՝ քոյր,
տէր, ընկեր, աներ, տալ և այլն:

Հայր բառի պէս են հոլովւում մայր, եղբայր, սա-
նահայր, սանամայր, հօրեղբայր և այլն:

Ժամանակ ցոյց աւող անունները, օրինակ՝ օր,
ցերեկ, գիշեր, ժամ, տարի, ամառ և այլն, բացի կա-
նոնաւոր հոլովումից՝ ունեն նաև եզակի սեռականում
ւայ (ուայ) և բացառականում ւանից (ուանից):—Օր-
ւայ, օր-ւանից. տար-ւայ տար-ւանից:

Անկանոն են հոլովւում սէր և Աստուծո բառերը,
որոնք զառնում են՝ սիրոյ, Աստուծոյ, սիրուց, Աս-
տուծուց և այլն: Այս ձևերից սիրոյ, Աստուծոյ գրա-
բարից են առնւած:

Մարդ եզակիում լինում է՝ մարդու, մարդուն,
մարդով. իսկ յոգնակիում՝ մարդիկ, մարդկանց, մարդ-
կանցից և այլն:

Փոխիճճ ԵՒ ԿՈՐԶՈՂ ԳՐԵՐ

§ 36. Բառերի աճման ժամանակ, վերջին վան-
կի ի, ու, է ձայնաւորները և նա, նայ, ոյ զրկելով
շեշտից՝ նւագում են ու սովորաբար փոխւում
այսպէս.

ա) ի և ու զառնում են ը, որը սովորաբար չի
զրկւում (§§ 4, 11, բ), այլ պահպանւում է միայն
տողադարձի ժամանակ. Գի՛րք—գը՛րքի=գը՛րքի. եր-
հի՛նք—երկը՛նքի=երկը՛նքի: Զո՛ւր—ջը՛ւրի=ջը՛ւրի. խո-
ւրդ—խոր՛ւրդի=խոր՛ւրդի:

բ) է զառնւում է ի. —Տէ՛ր, տի՛րոջ, տի՛րել:

գ) նա երկբարբառը բարդ բառերում կորցնում
է իր երկրորդ բաղադրիչ մասը: Սենեակ—սենեկա-
պետ. մատնան—մատնազիր:

Դպ՛կ պարդ բառերում նա մնում է անփոփոխ—
Սենեակ, սենեակի, սենեակներ, մատնանի, մատնա-
ներում և այլն:

դ) նայ զառնւում է է:—Քրիստոնեայ—քրիստո-
նէութիւն:

ե) ոյ զառնւում է ու: Զգոյ՛շ—զգուշանալ. համ-
բոյր—համբուրել:

Կան բառեր, որոնց մէջ ի, ու չեն կորչում:—
Կարճիք—կարճիքի, հայրենիք—հայրենիքի, մայրիկ—
մայրիկի, անուն—անունի, հեղուկ—հեղուկի, անուս—
անուսի:

Վարժութիւն:—Հոլովեցէք հետեւալ անունները.

Հաւ, հաւը, տունս, երգում, հօրվում, ընկերդ, հայելի,
մատանիս, բանալին, ոտ, ձեռ, անուն, աշուն, արիւն, ձիւն

եզ, ձուկ, Յարութիւն, յարութիւն, խորհուրդ, ժողովուրդ, երկինք, տիկին, կնիկ, աղջիկ, սանահայր, սեր, սէր, քաջութիւն, զօրութիւն, առաւօտ, գիշեր, ցերեկ, ժամ, մայիս, գիր, ձեռագիր, բուն, հաւաքուն:

§ 37. ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ա) Յատուկ գոյական անունները միշտ սկսւում են մեծատառով: — Թիֆլիս, Արաքս, Լեոն, Մարգարիտ:

բ) Այն յատուկ անունները, որոնք ուղղակիանում վերջանում են ա, միւս հոլովոսներում ա-ից յետոյ ընդունում են յ: — Աննա — Աննայի. Մոսկա — Մոսկայում:

գ) Յ վերջացած անունները (փեսայ, երեխայ, քահանայ), երբ ընդունում են յօդ կամ յոգնակի թւի վերջաւորութիւն, կորցնում են յ գիրը: — Փեսան, երեխաս, քահանաներ:

Բացառութիւն են կազմում միավանկ բառերը: — Հայ — հայր, հայեր. թէյ — թէյս, թէյդ և այլն:

դ) Ժամանակ ցոյց տուող անունների սեռական անկանոն այլ վերջաւորութիւնը գրւում է յ-ով: — Տարւալ, մայիսալ, օրւալ, ամառւալ:

ե) Մի քանի անուններ յոգնակի ուղղակիանում են կամ ներ վերջաւորութեան տեղ՝ կարող են ընդունել գրաբարի վերջաւորութիւնը՝ ը, որ սեռ. հոլովում գառնում է ց: — Որդիք — որդոց, հայք — հայոց, յոյնք — յունաց:

զ) Մարդիկ վերջանում է ի-ով:

ԱԾԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

§ 38. Առարկաների որակութիւնը կամ յատկութիւնը ցոյց տուող բառը կոչւում է ածական անուն (имя прилагательное):

Ածականները սովորաբար գրւում են գոյականներից առաջ և պատասխանում են ինչպիսի՞ և ո՞ր հարցերին: — Բարի մարդ, մեծ քաղաք, ոսկէ մատանի, զարնանային անձրեւ:

Ածականները լինում են երկու տեսակ՝

1) Որակական (качественное): — Բարի, մեծ:

2) Յարաբերական (относительное): — Ոսկէ, զարնանային:

Որակական ածականները ցոյց են տալիս առարկայի բնական որակութիւնը, իսկ յարաբերականները՝ մի առարկայի յարաբերութիւնը միւսի հետ:

Վարժարան: — 1. Հետեւալ նախադասութիւնների մէջ որոշեցէք որակական և յարաբերական ածականները:

Հին Արաքսը զարմանալի քամահոսութիւններ ունէր: Անյիշելի ժամանակներից յամառութեամբ կռւում էր իր անհաւասար եղբրբի հետ և, կարծես, դժգոհ էր նեղ շաւղից: Երբեմն երկու լեռնային գոտիներ միաբանում էին և սեղմում նրան իր սնց անձուկ և խորին ձորալի մէջ: Բաճճի:

2. Գրեցէք մի քանի ածականներ, որոնք ցոյց տան յարաբերութիւն՝ նիւթի, տեղի, ժամանակի և քաղի հետ:

ՀԱՄԵՄՍՏՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐ

§ 39. Որական ածականներն ունեն երեք համեմատություն աստիճաններ (степени сравнения):

1. Դրական (положительная), 2. քաղցատական (сравнительная) և 3. գերադրական (превосходная):

1. Դրական աստիճանը ածականի սկզբնական ձևն է:—Արամը խելօք աշակերտ է:

2. Բաղդասական աստիճանը կազմվում է աւելի բառի կամ քացառական հոլովի օգնութեամբ:

Արամն աւելի խելօք աշակերտ է, քան ինչ հայկը:

Արամը Հայկից խելօք աշակերտ է:

Աւելի բառը պահանջում է քան թէ:

Աւելի բառը գործ է ածւում և բացառական հոլովի հետ միասին:—Արամը Հայկից աւելի խելօք է:

3. Գերադրական աստիճանը կազմվում է ամենամասնիկի կամ շատ, սաստիկ, անչափ, քորքից, ամենից բառերի օգնութեամբ:—

Արամն ամենախելօք աշակերտ է:

Արամը շատ խելօք աշակերտ է:

Արամը քորքից խելօք աշակերտ է:

Վարձուրիւն:—Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ, որոնց մէջ լինեն հետեւեալ ածականների բաղդատական և գերադրական աստիճանները:

Բարձր, հաստ, տաք, ծեր, փոքր, հարուստ, աղքատ, ծանր, բարի, գեղեցիկ, հաւատարիմ, ընկերասէր:

ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

§ 40. Ածականները՝ գոյականի հետ վարւելիս՝ չեն փոփոխւում:—

Եզակի

Յոգնակի

Ո. Հ.	լաւ աշակերտ	լաւ աշակերտներ
Ս. Տ.	լաւ աշակերտի	լաւ աշակերտների
Բ.	լաւ աշակերտից	լաւ աշակերտներից
Գ.	լաւ աշակերտով	լաւ աշակերտներով
Ն.	լաւ աշակերտում	լաւ աշակերտներում

Միայնակ գործ ածւող ածականներն ընդունում են գոյականի միտք և հոլովւում են գոյականների հոլովման պէս:—

Եզակի

Յոգնակի

Ո. Հ.	լաւ	լաւ-եր
Ս. Տ.	լաւ-ի	լաւ-եր-ի
Բ.	լաւ-ից	լաւ-եր-ից
Գ.	լաւ-ով	լաւ-եր-ով
Ն.	լաւ-ում	լաւ-եր-ում

§ 41. ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Այն յարաբերական ածականները, որոնք ցոյց են տալիս առարկայի նիւթը, վերջանում են ի, է, (եայ), եղէն:—Արծաթ-ի, երկաթ-է, քար-եղէն:

2) Այն ածականները, որոնք գոյականների հետ միասին կազմում են մի յատուկ անուն, զբւոյս են մեծատառով:—Նարմիր ծով, Մեծեալ ծով, Նոր աշխարհ, Արա Գեղեցիկ:

3) Ածականների գերադրական աստիճանում ամենա մասնիկը գրւում է բառի հետ միասին:— Ամենաքարի, ամենալաւ, ամենամեծ:

Իսկ եթէ ամենա մասնիկի փոխարէն՝ լինում են ամենից, քոյորից, շատ և այլն, այն ժամանակ սրանք, իբրև առանձին բառեր, գրւում են ջոկ:— Ամենից բառի, քոյորից լաւ:

ԴԵՐԱՆՈՒՆ

§ 42. Այն բառերը, որոնք կատարում են գոյական և ածական անունների դեր, կոչւում են դերանուն (мѣстоименіе):— Ես, դուք, այս, սա, որ:

Դերանունները լինում են վեց՝ տեսակ՝

1) Անձնական (личная)՝ ես (առաջին դէմք), դու (երկրորդ դէմք), նա (երրորդ դէմք):

2) Ցուցական (указательная)՝ սա, դա, նա, այս, այդ, այն և այլն:

3) Հարցական (вопросительная)՝ ո՞վ, ի՞նչ, ո՞ր և այլն:

4) Յարաբերական (относительная)՝ որ, ով կամ ով որ, ինչ կամ ինչ որ:

5) Որոշեալ (опредѣлительная)՝ իրաքանչիւր, քոյոր, ամեն մէկ, ինքը և այլն:

6) Անորոշ (неопредѣленная)՝ ոչոք, ոչինչ, ոմն, մի քանի և այլն:

Հայոց լեզւում չը կան առանձին ստացական (притяжательная) դերանուններ. սրանց տեղ գործ են ածւում ես, դու, ինքն դերանունների սեռականը՝ իմ, քո, իւր:

§ 43. Դերանուններն ունեն առանձին մասնիկներ՝ ս, դ, ն (ը), որոնք կոչւում են դերանւանական յօդեր:

Սրանցից ս ծառայում է առաջին դէմքին, դ՝ երկրորդ, ն (ը)՝ երրորդ:

Դերանւանական յօդերը գործ են ածուում երեք տեսակ դերանունների տեղ.

1) Անձնական:—Վարժապետ-ս, աշակերտ-դ (այսինքն—ես՝ վարժապետս, դու՝ աշակերտդ):

2) Ստացական: Վարժապետ-ս, աշակերտ-դ (այսինքն՝ իմ՝ վարժապետը, քո՝ աշակերտը):

3) Ցուցական:—Վարժապետ-ս, աշակերտ-դ (այսինքն՝ այս վարժապետը, այդ աշակերտը):

Վարժուրիւն:—Հետեւեալ ոտանաւորից ջոկեցէք դերանունները և որոշեցէք նրանց տեսակը.

Այն մի է կանգնած ամբիոնի վրայ,
Կողողջուն ձեռքերն երկինք ամբարձած,
Բազմութեան ուշքը դէպի նա դարձած,
Որին ամենքը հայր են անւանում,
Որի լոկ խօսքը օրէնք է նոցա...
Երբ մենք թաթախւած Ադամայ մեղօք,
Եկանք այս աշխարհ՝ լցւած ցաւերով,
Ո՞վ մեզ սիրոյից իւր սուրբ խօսքերով: Ռ. Պատ.

ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

§ 44. Անձնական դերանուններ.

Ե զ ա կ ի

Ո.	ես	դու	նա
Ս.	իմ	քո	նրա (նորա)
Տ. Հ.	ինձ	քեզ	նրան (նորան)
Բ.	ինձանից	քեզանից	նրանից (նորանից)
Գ.	ինձանով	քեզանով	նրանով (նորանով)
Ն.	ինձանում	քեզանում	նրանում (նորանում)

Յ ո զ ն ա կ ի

Ո.	մենք	դուք	նրանք (նորանք)
Ս.	մեր	ձեր	նրանց (նորանց)
Տ. Հ.	մեզ	ձեզ	նրանց (նորանց)
Բ.	մեզանից	ձեզանից	նրանցից (նորանցից)
Գ.	մեզանով	ձեզանով	նրանցով (նորանցով)
Ն.	մեզանում	ձեզանում	նրանցում (նորանցում)

Նրանք դերանունի տեղ երբեմն գործ է ածուում գրաբար ձեր՝ նորա, նոցա, նոցանից և այլն:

§ 45. Իմ, քո, իւր դերանունները, երբ գոյականի հետ միասին են լինում, չեն փոփոխուում:—Իմ մատիտը, իմ մատիտի, իմ մատիտին, իմ մատիտից, իմ մատիտով, իմ մատիտները և այլն:

Իսկ երբ միայնակ են, ընդունում են ը որոշող յօդը և հոլովւում են գոյականների Ա. հոլովման պէս:

Եզակի

Յոգնակի

Ո.	իմը	իմերը	(իմոնք)
Ս.	իմի	իմերի	(իմոնց)
Տ.	իմին	իմերին	(իմոնց)
Հ.	իմը կամ իմին	իմերը կամ իմերին	(իմոնց)
Բ.	իմից (ը)	իմերից (ը)	(իմոնցից)
Գ.	իմով (ը)	իմերով (ը)	(իմոնցով)
Ն.	իմում (ը)	իմերում (ը)	(իմոնցում)

Այսպէս են հոլովւում և քոնը, նրանը, ձերը, մերը, իրանցը:

Իւր կամ իր դերանունը՝ ընդունելով որոշող յօդ, դառնում է իրանը:

§ 46. Յուցական դերանունները սա, դա, նա գործ են ածուում մենակ և հոլովուում են նա անձնականի ձևով (§ 44):

Այս, այդ, այն սովորաբար գործ են ածուում գոյականների հետ միասին և չունեն հոլովական վերջաւորութիւններ:

§ 47. Հարցական դերանունները ո՞վ, ի՞նչ հոլովուում են այսպէս.

Եզակի		Թոգնակի	
Ո.	ով	ինչ	ոմքեր
Ս.	սւմ	ինչի՞	ինչերի՞
Տ.	տւմ	ինչի՞	ինչերի՞
Հ.	հւմ	ինչ	ինչեր
Բ.	ուսնից	ինչից	ինչերից
Գ.	ուսնով	ինչով	ինչերով
Ն.	ուսնում	ինչում	ինչերում

Ով միշտ գործ է ածուում մենակ:

Ո՞ր դերանունը գոյականի հետ միասին չի փոփոխուում. իսկ երբ մենակ է, ընդունում է ը յօդը և հոլովուում է այսպէս.

Եզակի		Թոգնակի	
Ո.	որը	որո՞նք	
Ս.	որի՞	որո՞նց	
Տ.	որին	որո՞նց	
Հ.	որը կամ որին	որո՞նց	
Բ.	որից (ը)	որոնցից	
Գ.	որով (ը)	որոնցով	
Ն.	որում (ը)	որոնցում	

Որ, երբ մենակ է, գործ է ածուում և առանց ը յօդի:

§ 48. Յարաբերական դերանուններից որ հոլովուում է ո՞ր հարցականի պէս, միայն առանց հարցական նշանի.—Որը, որի, որին և այլն:

Իսկ ով որ, ինչ որ դերանուններից որ մնում է անփոփոխ. հոլովուում է միայն ով, ինչ.—Ով որ, ինչ որ, ում որ, ինչի որ, ուսնից որ, ինչից որ և այլն:

§ 49. Որոշեալ դերանուններից իւրաքանչիւր, ամեն մէկ, ամեն, ըլոր, երբ գոյականի հետ են, չեն հոլովուում. իսկ երբ մենակ են, հոլովուում են գոյականների Ա. հոլովման ձևով.—Իւրաքանչիւր, իւրաքանչիւրի, իւրաքանչիւրից և այլն:

Իւրաքանչիւր և ամեն մէկ յոգնակի թիւ չունեն. Ամեն, ըլոր, թէպէտ յոգնականի միտք ունեն, բայց հոլովուում են եզակի:

Եզակի		Թոգնակի	
Ո.	ինքը		իրանք
Ս.	իւր (եր, իրա)		իրանց
Տ.	Հ. իրան		իրանց
Բ.	իրանից		իրանցից
Գ.	իրանով		իրանցով
Ն.	իրանում		իրանցում

§ 50. Անորոշ դերանուններից ոչ որ, ոչ ինչ գործ են ածուում մենակ և հոլովուում են միայն եզակի թւում.—Ոչ որ, ոչ որի, ոչ որից և այլն:

Ոմն եզակի թւում չի հոլովուում, իսկ յոգնականում դառնում է ոմանք, ոմանց, ոմանցից և այլն:

Մի քանի բոլոր միւսի հոլովներում ընդունում է « մասնիկը:—Մի քանի, մի քանիսի, մի քանիսից և այլն:

§ 51. ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Ես, դու, մենք, դուք գերանունների բացառական, գործիական և ներգոյական հոլովներից յաճախ դուրս է գցւում ա տառը:—Փոխանակ՝ ինձանով, քեզանով, մեզանից, ձեզանից և այլն, կարելի է գործածել՝ ինձնով, քեզնով, մեզնից, ձեզնից և այլն:

2) Սա, դա, նա, որա, դրա, նրա, սորա, դորա, նորա գրւում են առանց յ տառի (§ 12, գ, 2):

3) Հարցական գերանուններից ո՞վ գրւում է ո-ով (§ 10, ա):

Վարժութիւն.—Հետեւալ նախադասութիւններից ջոկեցէք գերանունները և որոշեցէք նրանց տեսակն ու հոլովը:

Ով որ փքանայ, շուտով չքանայ: Ով չուտա, նա կուշտ: Էն առանց քեզ էլ կարող եմ ստանալ, ինձնից փրկութիւն դու բնաւ մի յուսալ: Դժի համար ամեն օր կիբակի է: Ամեն ծառ իր բարն ունի: Ես տեսայ ձերոնց, Էսել ես ձայն, չգիտես՝ ո՞ւր է այն: Դիրքս գնաց տարածւեցաւ մեր երկրում, ոմանց սիրալ վիրաւորեց, ոմանց տաւա նա բերկրում: Մեզանից իւրաքանչիւրը պարտաւոր է սովորել իր մայրենի լեզուն: Ես իմն ասացի, հիմա դուք գիտէ՞ք: Ո՞ր մարդն է կոչւում բարի: Բարի կոչւում է այն մարդը, որ լաւութիւն է անում ամենքին: Ինչ որ կայ քո գրքում, այն էլ կայ և իմում: Ոչ որ չի ուզի, որ իր աչքը կոյր լինի: Ուրիշին հոր փորովը ինքը մէջը կ'ընկնի:

ԹԻԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

§ 52, Թւական անունները ցոյց են տալիս առարկաների քանակութիւնը կամ կարգը (դասը):

Քանակութիւն ցոյց տուող թւականները կոչւում են քանակական (количественные) և պատասխանում են քանի՞, ո՞րքան կամ ի՞նչքան հարցերին. իսկ կարգ ցոյց տուողները կոչւում են դասական (порядковые) և պատասխանում են ո՞ր կամ ո՞րերորդ հարցերին:

Քանակական

Դասական

1. Մէկ, մի	Առաջին (մէկերորդ)
2. Երկու	Երկրորդ
3. Երեք	Երրորդ
4. Չորս	Չորրորդ
5. Հինգ	Հինգերորդ
6. Վեց	Վեցերորդ
7. Եօթը	Եօթներորդ
8. Ութ, ութը	Ութերորդ
9. Իննը	Իններորդ
10. Տասը	Տասներորդ
11. Տասնութէկ	Տասնութէկերորդ

12.	Տասներկու	Տասներկուերորդ
20.	Քսան	Քսաներորդ
21.	Քսանումէկ	Քսանումէկերորդ
30.	Երեսուն	Երեսուներորդ
40.	Քառասուն	Քառասուներորդ
50.	Յիսուն	Յիսուներորդ
60.	Վաթսուն	Վաթսուներորդ
70.	Եօթանասուն	Եօթանասուներորդ
80.	Ութսուն	Ութսուներորդ
90.	Ինըսուն	Ինըսուներորդ
100.	Հարիւր	Հարիւրերորդ
101.	Հարիւր մէկ	Հարիւրմէկերորդ
200.	Երկու հարիւր	Երկուհարիւրերորդ
1000.	Հազար	Հազարերորդ
1000000.	Միլիոն	Միլիոներորդ

Ինչպէս տեսնում ենք, քանակական թւականները, ընդունելով ըորդ (երկ-րորդ, եր-րորդ, չոր-րորդ) կամ նորդ (հինգ-երորդ, վեց-երորդ) վերջաճորդութիւնները, դառնում են դասական:

Բացասութիւն է կազմում առաջին բառը:

Քանակական թւականներին պատկանում են նաև մասնական թւականները՝ կէս, քառորդ, մէկ հինգերորդական, երեք տասներորդական կամ մէկ հինգերորդ, երեք տասներորդ և այլն:

Թւերի միաւորների կարգը ցոյց տւող թւականները վերջանում են ւտոր—Մի-ւտոր, տասն-ւտոր, հարիւր-ւտոր, հազար-ւտոր:

§ 53. Թւական անունները, երբ գոյականի հետ միասին են, չեն հոլովւում:—Հինգ աշակերտ, հինգ աշակերտի, հինգ աշակերտից և այլն:

Թւական անունները, երբ առանց գոյականի են, հոլովւում են գոյականների Ս. հոլովման ձևով:—Հինգ, հնգի, հնգից և այլն: Հինգերորդ, հինգերորդի, հինգերորդից և այլն:

Ամսաթիւ, տարեթիւ և ժամ ցոյց տւող թւականները լինում են քանակական:—Ջրօրհնէքը լինում է յունւարի վեցին: Ստեփաննոս Նազարեանը մեռաւ հազար ութ հարիւր եօթանասուն եւ իննը թւին: Դասերը վերջանում են ժամի նրկուսին:

Այն թւականները, որոնք ցոյց են տալիս՝ թէ որեւիցէ դէպք ո՞ր դարումն է կատարւում, լինում են դասական:—Հինգերորդ դարում Ս. Մեսրոպ գտաւ հայոց տառերը:

§ 54. ԹԻԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Թւական անուններից մէկ գրւում է է-ով:

2) Երկու հոլովւելիս՝ ընդունում է ս տառը—երկու-ս-ի, երկու-ս-ից, երկու-ս-ով, երկու-ս-ում:

3) Եօթը և ութը հոլովւելիս՝ կորցնում են ը տառը՝ եօթի, ութի, եօթից, ութից և այլն:

4) Տասը հոլովւելիս՝ ը տառը փոխւում է ն-ի՝ տաս-ն-ի, տաս-ն-ից և այլն. իսկ իննը կորցնում է ը տառը՝ իննի, իննից և այլն:

5) Երրորդ և չորրորդ թւականներում գրւում են երկու ը, իսկ միւս դասական թւականներում՝ մէկ ը:—

Հինգերորդ, վեցերորդ, տասներորդ, հարիւրերորդ
և այլն:

6) Առաջին գրում է ջ-ով, թէպէտ լսում է շ:

Վարժութիւն:—Թւանշանով գրած թւականները գրեցէք
տառերով:

$5+5=10$, $10-8=2$, $50 \times 5=250$, $180:9=20$, $\frac{1}{2}$,
 $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{7}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{10}$, $\frac{7}{100}$:

Պերճ Պոռշեանը ծնւել է 1837 թին: Հայր Ղևոնդ Ալի-
շանը մեռաւ 1901 թ. նոյեմբերի 21-ին: Սմբատ Շահազիզը
դեռ 10 տարեկան էր, երբ իր հայրենի Աշտարակ գիւղից
գնաց Մոսկւա:

ԲԱՅ

§ 55. Առարկաների գործողութիւնը կամ գրու-
թիւնը ցոյց տաող բառը կոչւում է *բայ* (глаголь):—
Ուսուցիչը պատմում է (գործողութիւն): Աշակերտը
նստած է (գրութիւն):

Ս Ե Ռ

§ 56. Բայերն ունեն երեք սեռ (залогъ)՝ ներ-
գործական (дѣйствительный), կրատրական (стра-
дательный) և չէզոք (средній):

Ներգործական բայը ցոյց է տալիս այնպիսի
գործողութիւն, որ գլխաւոր առարկայից անցնում է
երկրորդականին:—Կայէնը (գլխ. առ) սպանեց Աբէ-
լին (երկր. առ.):

Կրատրական բայը ցոյց է տալիս այնպիսի
գործողութիւն, որ մի առարկայ կրում է ուրիշ ա-
ռարկայից:—Աբէլը սպանւեց Կայէնի ձեռքով:

Կրատրական սեռը միշտ ծագում է ներգործա-
կանից, ընդունելով լ (ոլ) մասնիկը:

Չէզոք բայը ցոյց է տալիս առարկայի գրու-
թիւնը կամ այնպիսի գործողութիւն, որ մնում է

գործող առարկայի մէջ:—Երեխան քնած է: Աշակեր-
տը գնում է:

Վարժուիրեն:—1. Հետեւեալ նախադասութիւններից ջո-
կեցէք բայերը և որոշեցէք նրանց սեռը.

Դեկտեմբերին ձիւն է գալիս ու ծածկում սար ու ձոր:
Յունւարին դաշտը ծածկւում է սպիտակ սաւանով: Ահա ե-
կաւ նոր տարի, հետը բերաւ նոր բարի: Հովիւն անուշ
քնի մէջ խնդում է ու ծիծաղում: Աղւէսը պառկեց աղբի
տակին, աչքը դցեց չաղ հաւի ձագին: Խելօք մանուկներ,
շուտ հաղնեցէք, շուտով դասատուն դուք հաւաքւեցէք:

2. Հետեւալ նախադասութիւնները փոփոխեցէք այն-
պէս, որ ներգործական բայերը դառնան կրաւորական.

Ծնողները սիրում են իրանց որդիներին: Մըջիւնը
բերնով իր կերն է տանում: Մեղուն ծաղկներից հիւթեր
է ծծում: Հնձողներն իրանց մանգաղն են շարժում: Զէնոր-
սը ծովը ձկեց մեծ ուռկան, հանեց մարմինը սիրուն աղ-
ջըկան: Աշակերտը կը հասկանայ իր դասը: Նա կարդում էր
հայերէն գիրք:

3. Հետեւալ նախադասութիւնները փոփոխեցէք այն-
պէս, որ կրաւորական բայերը դառնան ներգործական.

Փայտը կտրւում է կացնով: Մանուկները դառատուն
հաւաքւեցին: Արիւնը արնով չէ լւացւում: Ծառն իր պլտ-
դից կը ճանաչէ: Կուժը ջրի ճանպին կը կտրւի: Խաւարը
փարատւում է լոյսից: Բէլը սպանեց Հայկի նեաից: Մայրը
մխիթարւում է իր զաւակով:

Ե Ղ Ա Ն Ա Կ

§ 57. Բայերն ունեն հինգ եղանակ (наклонение)
անորոշ (неопределённое), սահմանական (изъя-
вительное), հրամայական (повелительное), պայ-

մանական (условное) և ստորադասական (соста-
вительное):

Անորոշ եղանակը բայի սկզբնական ձևն է և
վերջանում է՝ նլ (երգ-նլ, աս-նլ), ալ (ժպտ-ալ,
կարդ-ալ), անալ (հասկ-անալ, իմ-անալ):

Կան բայեր (գլխաւորապէս չէզոք), որոնք անո-
րոշ եղանակում վերջանում են իլ (եստ-իլ, ապր-իլ,
յոգն-իլ). բայց մեր այժմեան աշխարհաբար լեզ-
ւում այդ վերջաւորութեան տեղ գործ է ած-
ւում նլ:

Սահմանական եղանակը որոշ պատմում է՝
թէ ով և երբ է կատարում գործողութիւնը:—Սո-
խակը երգում է: Աշակերտը կարդաց: Նա կը գրեմ:

Հրամայական եղանակն արտայտում է հրա-
ման, խնդիր կամ խորհուրդ:—Կարդա՛, այ իմ խելօք
մանուկ: Ծառ, քնա՛, որդեակ, աշխարհս անցի՛ր, պան-
ծալի անուն մեծի դու ստացի՛ր: Ռ. Պատ.

Պայմանական եղանակը ցոյց է տալիս այն-
պիսի գործողութիւն, որ կարող էր կատարւել, բայց
մի որեւիցէ պատճառով չի կատարւել:—Կը կարդայի,
եթէ ժամանակ ունենայի: Նա դաշտ կ'երթայի, դաշտ
Աւարայրի:

Ստորադասական եղանակն արտայայտում է
կասկած կամ ցանկութիւն գործողութեան կատար-
ւելու մասին:—Եթէ գնամ: Որ տեսնէի:

Վարժուիրեն:—Հետեւալ նախադասութիւններից ջոկեցէք
բայերը և որոշեցէք նրանց եղանակները.

Լսէ, իմ ծնող, լսէ, սիրական. հաբազատ քոյրս խից

իմ փեսան: Ո՞ր Պատ. Անձրե՛, անձրե՛, ցած արի՛, բացուր ցորեն ու
գարի: Ղ. Աղ. Թէ ես լինէի հարուստ մեծատուն, շատերի
նման ես չէի լինիլ երբէք ազգասէր ունայն խօսքերով: Ո՞ր Պատ.
Իսկ երբորդ անգամ երբ ցանցը ձգեց, հիվ կարէ տեսի՝ թէ
ի՞նչ գուրս հանեց: Ծերն սկսեց կանչել ձկնիկին: Պուշկ.

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ

§ 58. Ժամանակը (время) երեք է՝ 1. ներկայ
(настоящее), 2. անցեալ (прошедшее) և 3. ապա-
նի (будущее):

1. Ներկայ ժամանակը ցոյց է տալիս այնպիսի
գործողութիւն, որ կատարւում է այժմ:—Գրում եմ:

2. Անցեալ ժամանակը ցոյց է տալիս անցած
գործողութիւն: Անցեալը լինում է՝ սահմանական,
պայմանական և ստորադասական:

Սահմանական անցեալը չորս է՝

ա) Անկատար (несовершенное):—Գրում էի:

բ) Կատարեալ (совершенное):—Գրեցի:

գ) Վաղակատար (предварительное прошедшее):—
Գրել եմ, գրած եմ:

դ) Գերակատար (давнопрошедшее):—Գրել էի,
գրած էի:

Պայմանական անցեալ (условное прошедшее):—
Կը գրէի:

Ստորադասական անցեալ (сослагательное про-
шедшее): Եթէ գրէի, որ գրէի:

3. Ապառնի ժամանակը ցոյց է տալիս այնպիսի
գործողութիւն, որ պիտի կատարւի յետոյ:

Ապառնին լինում է՝

ա) Սահմանական:—Կը գրեմ, պիտի գրեմ:

բ) Ստորադասական:—Եթէ գրեմ, որ գրեմ:

Վարժարիւն. —Հետեւեալ նախադասութիւններից ջոկե-
ցէք բայերը և որոշեցէք նրանց ժամանակները:

Ծիտը ծառին ծլւում է, բազէն գլխին պտուում է: Զիւն
էր գալիս փաթիլ-փաթիլ, հետն էլ անձրեւ կաթիլ-կաթիլ.
այդ միջոցին մի պառաւ կին հորթ էր փնտրում դաշտի միջին:
Արեգակը դուրս է եկել, շողքը հերթից ներս է ընկել: Կը գայ
մայրդ, հետը շատ կը բերի քեզ անուշ կաթ: Մանիւր թելեր
հաստ ու բարակ, որ ես հոգամ իմ ցաւեր: Ղ.Աղ. Մարգարիտը
գնում է ուսումնարան: Լեռնը գնաց տուն: Ես տեսել եմ իմ
ընկերոջ: Նա տեսել էր իր վարժապետին: Ուզում էի եղբորս
մի նամակ գրել, բայց ժամանակ չ'ունէի: Թէ տեսնես նո-
րան, ինձնից բարեկիր: Կ'երթայինք, թէ կարողանայինք:

Դ Է Մ Ք

§ 59. Բայերն ունեն երեք դէմք (лицо)՝ առա-
ջին (ես գրում եմ), երկրորդ (դու գրում ես) և եր-
րորդ (նա գրում է):

Թ Ի Ի

§ 60. Բայերն ունեն երկու թիւ՝ եզակի (գրում
եմ, գրում ես, գրում է) և յոգնակի (գրում ենք,
գրում էք, գրում են):

Գ Ե Ր Բ Ա Յ

§ 61. Բայերից կազմուում են չորս տեսակ դեր-
ըայ (причастіе)՝ 1. անորոշ, 2. ներկայ, 3. անցեալ
և 4) ապառնի:

1. Անորոշ դերբայը բայի սկզբնական ձևն է և
ունի անորոշ եղանակի վերջաւորութիւնները՝ ել, ալ,
անալ:

Անորոշ դերբայը հայոց լեզուում հոլովւում է
գոյականների Բ. հոլովման պէս:—Գրել, գրելու, գրե-
լուց, գրելով, գրելում:

Անորոշ դերբայը, ընդունելով իս վերջաւորու-
թիւնը, ցոյց է տալիս ժամանակ:—Գրելիս (այսինքն՝
գրելու ժամանակ):

2. Ներկայ դերբայը վերջանում է ող:—Գր-ող:

Այս ձևը, իբրև բայից կազմած ածական, գոյա-
կանի հետ վարելիս՝ չի փոփոխւում:—Գրող աշակերտ,
գրող աշակերտի, գրող աշակերտից, գրող աշակերտներ
և այլն:

Իսկ երբ գործ է ածւում առանձին, հոլովւում է
գոյականների Ա. հոլովման պէս:—Գրող, գրողի, գրո-
ղին, գրողներ և այլն:

3. Անցեալ դերբայը վերջանում է ած կամ ել:—
Գր-ած, կարդաց-ել:

Անցեալ դերբայը գործ ածւելով եմ և էի բայի

հետ, կազմում է վաղակատար (գրած եմ, գրել եմ) և գե-
րակատար (գրած էի, գրել էի) ժամանակները:

Ած վերջացած դերբայները, գործ ածւելով կը լինէի,
լինէի և լինեմ բայի հետ, կազմում են սլայմանական և
ստորադասական եղանակների բարդ ձևերը:—Գրած կը
լինէի (սլայման.): Եթէ գրած լինէի (ստորադաս.): Եթէ
գրած լինեմ (ստորադաս.):

Կը, որ, եթէ, եթէ, եթէ որ, թէ որ՝ զբւում են բայից
առաջ:

Ած վերջացած դերբայը, իբրև ածական, գոյա-
կանի հետ վարելիս՝ չի փոփոխւում. իսկ մենակ՝ հո-
լովւում է գոյականների Ա. հոլովման պէս:—Գրած,
գրածի, գրածից, գրածով, գրածներ և այլն:

4. Ապառնի դերբայը վերջանում է ու:—Գրել-ու:

Ապառնի դերբայը գործ ածւելով էի և եմ բայի
հետ, կազմում է հաստատական անցեալ և ապառնի ժա-
մանակներ:—Կարդալու էի: Կարդալու եմ:

Ապառնի դերբայը, գործ ածւելով լինէի և լինեմ
բայի հետ, կազմում է ստորադասական եղանակի անկա-
տարը և ապառնին:—Գրելու լինէի: Գրելու լինեմ:

Վարժութիւն:—1. Հետեւեալ նախադասութիւններից ջո-
կեցէք դերբայները և որոշեցէք նրանց տեսակը:

Ամենայն ոք ցանկանում էր լինել նրան բարեկամ: Մ. Նլ.
Գիր կարդալով դու գրքերում շատ նորանոր բան կ'իմանաս:
Կարդացողի խելքն է կտրուկ: Մատ. Նժդեհ ձի հեծած, պիսի-
ռորած, ձեռք թուր առած՝ հս դաշտ կ'երթայի: Ռ. Պատ.
Աղօթարանը բացւեցաւ, ժամանակ է գարթնելու. եր-
թամախոռ, գոմշուկներս լծեմ՝ գութան վարելու: Յ. Յովն.
2. Կազմեցէք դերբայներ հետեւեալ բայերից.

Սովորել, նայել, կապել, կոտրել, զրօնել, ննջել, խն-
դալ, ժպտալ, աղալ, հաճոյանալ, ստրկանալ, զայրանալ,
յլանալ, զլանալ, զարմանալ:

§ 62. ԲԱՅԻ ՁԵԻՆԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

զրում զրել զրած զրելու	եմ, ես, է, ենք, էք, են: էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին:
Գր-	(կը, պիտի, եթէ, որ) եմ, ես, է, ենք, էք, են: էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին: եցի, եցիր, եց, եցինք, եցիք, եցին: իւր, եցէք: ող: ելիս:

ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

§ 63. Բայի փոփոխումը եղանակներով, ժամանակներով և թւերով կոչւում խոնարհում (спряжение):

Բայերն ունեն երեք խոնարհում, որոնք որոշւում են անորոշ եղանակի վերջաւորութիւններով.

Ա. խոնարհում՝ ել:—Խօս-ել, երգ-ել:

Բ. խոնարհում՝ ալ:—Կարդ-ալ, խնդ-ալ:

Գ. խոնարհում՝ անալ:—Իմ-անալ, զարմ-անալ:

ԵՄ և ԼԻՆԵԼ ԲԱՅԵՐԸ

§ 64. Եմ և լինել բայերը կատարում են երկու

տեսակ պաշտօն՝ 1) կամ ցոյց են տալիս առարկայի էութիւնը կամ գոյութիւնը, 2) կամ օգնում են միւս բայերը խոնարհելու: Առաջին դէպքում այդ բայերը կոչւում են էական (եւ եմ, դու կը լինես), իսկ երկրորդ դէպքում՝ օժանդակ կամ օգնական (զրում եմ, կարդացած կը լինես):

Եմ բայը պակասաւոր է, որովհետեւ ունի միայն երկու ժամանակ՝ սահմանականի ներկան և անկատարը.

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

Եզակի	եմ,	ես,	է:
Յոգնակի	ենք,	էք,	են:

Ա Ն Յ Ե Ա Լ Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

Եզակի	էի,	էիր,	էր:
Յոգնակի	էինք,	էիք,	էին:

Եմ բայի պակաս ձևերը լրացնում է լինել պակասաւոր բայը. իսկ սրա պակաս ձևերը լրացնում է եղանիմ բայը:

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

Լինում եմ,	լինում ես,	լինում է,
լինում ենք,	լինում էք,	լինում են:

Ա Ն Յ Ե Ա Լ Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

Լինում էի, Լինում էիր, Լինում էր,
 Լինում էինք, Լինում էիք, Լինում էին:

Ա Ն Յ Ե Ա Լ Կ Ա Տ Ա Ր Ե Ա Լ

Եղայ, Եղար, Եղաւ,
 Եղանք, Եղաք, Եղան:

Վ Ա Ղ Ա Կ Ա Տ Ա Ր

Եղել եմ, Եղել ես, Եղել է,
 Եղել ենք, Եղել էք, Եղել են:

Գ Ե Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր

Եղել էի, Եղել էիր, Եղել էր,
 Եղել էինք, Եղել էիք, Եղել էին:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Կը, պիտի՝
 Լինեմ, Լինես, Լինի (է)
 Լինենք, Լինեք, Լինեն:

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Եղիր,
 Եղէք:

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Յ Ե Ա Լ

Կը, պիտի՝
 Լինէի, Լինէիր, Լինէր,
 Լինէինք, Լինէիք, Լինէին:

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Յ Ե Ա Լ

Եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

Լինէի, Լինէիր, Լինէր,
 Լինէինք, Լինէիք, Լինէին:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

Լինեմ, Լինես, Լինի (է),
 Լինենք, Լինեք, Լինեն:

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ Լինել
 Ներկայ՝ Եղող:
 Անցեալ՝ Եղած, Եղել:
 Ապառնի՝ Լինելու:

§ 66. Ա. Խ ՈՆ ԱՐ Հ ՈՒ Մ

(ԵԼ)

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

Խօսուում եմ, խօսուում ես, խօսուում է,
խօսուում ենք, խօսուում էք, խօսուում ենք:

Ա Ն Ց Ե Ա Լ Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

Խօսուում էի, խօսուում էիր, խօսուում էր,
խօսուում էինք, խօսուում էիք, խօսուում էինք:

Ա Ն Ց Ե Ա Լ Կ Ա Տ Ա Ր Ե Ա Լ

Խօսեցի, խօսեցիր, խօսեց,
խօսեցինք, խօսեցիք, խօսեցինք:

Վ Ա Ղ Ա Կ Ա Տ Ա Ր

Խօսել եմ, խօսել ես, խօսել է,
խօսել ենք, խօսել էք, խօսել ենք:

Գ Ե Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր

Խօսել էի, խօսել էիր, խօսել էր,
խօսել էինք, խօսել էիք, խօսել էինք:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Կը, պիտի՝

խօսեմ, խօսես, խօսի (է)
խօսենք, խօսեք, խօսենք:

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Խօսիր,
խօսեցէք:

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Ց Ե Ա Լ

Կը, պիտի՝
խօսէի, խօսէիր, խօսէր,
խօսէինք, խօսէիք, խօսէինք:

ՍՏՈՐԱԴԱՍՏԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Ց Ե Ա Լ

Եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

խօսէի, խօսէիր, խօսէր,
խօսէինք, խօսէիք, խօսէինք:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

խօսեմ, խօսես, խօսի (է)
խօսենք, խօսեք, խօսենք:

Դ Ե Ր Բ Ա Յ

Անորոշ՝ խօսել:
 Ներկայ՝ խօսող:
 Անցեալ՝ խօսած, խօսել:
 Ապառնի՝ խօսելու:

§ 66. Բ. Խ Ո Ն Ա Ր Հ Ո Ի Մ

(ալ)

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

Կարգում եմ, կարգում ես, կարգում է,
 կարգում ենք, կարգում էք, կարգում են:

Ա Ն Յ Ե Ա Լ Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

Կարգում էի, կարգում էիր, կարգում էր,
 կարգում էինք, կարգում էիք, կարգում էին:

Ա Ն Յ Ե Ա Լ Կ Ա Տ Ա Ր Ե Ա Լ

Կարգացի, կարգացիր, կարգաց,
 կարգացինք, կարգացիք, կարգացին:

Վ Ա Ղ Ա Կ Ա Տ Ա Ր

Կարգացել եմ, կարգացել ես, կարգացել է,
 կարգացել ենք, կարգացել էք, կարգացել են:

Կ Ե Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր

Կարգացել էի, կարգացել էիր, կարգացել էր,
 կարգացել էինք, կարգացել էիք, կարգացել էին:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Կը, պիտի՝

Կարգամ, կարգաս, կարգայ,
 կարգանք, կարգաք, կարգան:

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Կարգա,
 կարգացէք:

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Յ Ե Ա Լ

Կը, պիտի՝

Կարգայի, կարգայիր, կարգար,
 կարգայինք, կարգայիք, կարգային:

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Յ Ե Ա Լ

Եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

Կարգայի, կարգայիր, կարգար,
 կարգայինք, կարգայիք, կարգային:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եթէ, ուր, եթէ (թէ) ուր՝

կարդամ, կարդաս կարդայ,
կարդանք, կարդաք, կարդանք

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ կարդալ:
Շնորկայ՝ կարդացող:
Անցեալ՝ կարդացած, կարդացել:
Ապառնի՝ կարդալու:

§ 67. Գ. ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

(անալ)

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

Հասկանում եմ, հասկանում ես, հասկանում է:
հասկանում ենք, հասկանում էք, հասկանում ենք

ԱՆՑԵԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

Հասկանում էի, հասկանում էիր, հասկանում էր,
հասկանում էինք, հասկանում էիք, հասկանում էինք

Ա Ն Ց Ե Ա Լ Կ Ա Տ Ա Ր Ե Ա Լ

Հասկացայ, հասկացար, հասկացաւ,
հասկացանք, հասկացաք, հասկացանք

Վ Ա Ղ Ա Կ Ա Տ Ա Ր

Հասկացել եմ, հասկացել ես, հասկացել է,
հասկացել ենք, հասկացել էք, հասկացել ենք

Գ Ե Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր

Հասկացել էի, հասկացել էիր, հասկացել էր,
հասկացել էինք, հասկացել էիք, հասկացել էինք

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Կը, պիտի՝
հասկանամ, հասկանաս, հասկանայ,
հասկանանք, հասկանաք, հասկանանք

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Հասկացիր,
հասկացէք:

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Ց Ե Ա Լ

Կը, պիտի՝

հասկանայի, հասկանայիր, հասկանար,
հասկանայինք, հասկանայիք, հասկանայինք

ՄՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Յ Ե Ա Լ

Եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

հասկանայի,	հասկանայիր,	հասկանար,
հասկանայինք,	հասկանայիք,	հասկանային:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

հասկանամ,	հասկանաս,	հասկանայ,
հասկանանք,	հասկանաք,	հասկանան:

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ հասկանալ:
 Ենթակայ՝ հասկացող:
 Անցեալ՝ հասկացած, հասկացել:
 Ապառնի՝ հասկանալու:

ԿՐԱԽՈՐԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

§ 68. Բոլոր ներգործական բայերը, ընդունելով *է* (ոչ), դառնում են կրաւորական (§ 56) և խոնարհւում են ներգործական բայերի պէս:—Գրւում եմ, գրւում էի, գրեցի, կը գրեմ և այլն:

ԲԱՅԱՍԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

§ 69. Ամեն մի բայ ռացասական (отрицательный) դարձնելու համար սկզբից աւելացնում ենք չը կամ չ:—Չը խօսել. չեմ խօսում:

Բացասական բայի ձևերը կազմելու համար կաւոր է գիտենալ եմ պակասաւոր բայի բացասականը.

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

Եզակի՝	չեմ,	չես,	չի (չէ):
Յոգնակի՝	չենք,	չէք,	չեն:

Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

Եզակի՝	չէի,	չէիր,	չէր:
Յոգնակի՝	չէինք,	չէիք,	չէին:

§ 70. Բացասական բայերը խոնարհւում են հետեւալ ձևով.

ՄԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

Չեմ խօսում,	չես խօսում,	չի խօսում,
չենք խօսում,	չէք խօսում,	չեն խօսում:

Ա Ն Յ Ե Ա Լ Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

Չէի խօսում,	չէիր խօսում,	չէր խօսում,
չէինք խօսում,	չէիք խօսում,	չէին խօսում:

Ա Ն Յ Ե Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր Ե Ա Ն

Ձը խօսեցի, չը խօսեցիր, չը խօսեց,
չը խօսեցինք, չը խօսեցիք, չը խօսեցինք:

Վ Ա Ղ Ա Կ Ա Տ Ա Ր

Ձեմ խօսել, չեմ խօսել, չի խօսել,
չենք խօսել, չէք խօսել, չեն խօսել:

Պ Ե Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր

Ձէի խօսել, չէիր խօսել, չէր խօսել,
չէինք խօսել, չէիք խօսել, չէին խօսել:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Ձեմ խօսիլ, չեմ խօսիլ, չի խօսիլ,
չենք խօսիլ, չէք խօսիլ, չեն խօսիլ:

Կամ՝

Պիտի չը խօսեմ, պիտի չը խօսեմ, պիտի չը խօսի,
պիտի չը խօսենք, պիտի չը խօսեք, պիտի չը խօսենք:

Կամ թէ՛

Ձը պիտի խօսեմ, չը պիտի խօսեմ, չը պիտի խօսի...

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Մի խօսիր (խօսիլ),
մի խօսէք (միք խօսիլ),

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Յ Ե Ա Ն

Ձէի խօսիլ, չէիր խօսիլ, չէր խօսիլ,
չէինք խօսիլ, չէիք խօսիլ, չէին խօսիլ:

Կամ՝

Պիտի չը խօսէի, պիտի չը խօսէիր, պիտի չը խօսէր,
պիտի չը խօսէինք, պիտի չը խօսէիք, պիտի չը խօսէինք:

Կամ թէ՛

Ձը պիտի խօսէի, չը պիտի խօսէիր, չը պիտի խօսէր...

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Յ Ե Ա Ն

Եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

չը խօսէի, չը խօսէիր, չը խօսէր,
չը խօսէինք, չը խօսէիք, չը խօսէինք:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

չը խօսեմ, չը խօսեմ, չը խօսի,
չը խօսենք, չը խօսեք, չը խօսենք:

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ չը խօսել:
 Ներկայ՝ չը խօսող:
 Անցեալ՝ չը խօսած:
 Ապառնի՝ չը խօսելու:

Վարժապետներն:—1. Հետեւեալ նախադասութիւններէն ջո-
 կեցէ՛ք բացասական բայերը և որոշեցէ՛ք նրանց ձևերը.

Դու դեռ ծովը չը հասած, սգաւոր ես ինձ նման: Էլ չը
 խօսեց Արաքսը, յորձանք տւեց ահագին: Ու Պատ. Նա չը
 գիտէր՝ ի՞նչ ասել է կարօտութեւն արծաթի. այժմ՝ զրկւած
 ամեն բանից, չ'ունի անգամ հացի գին: Մ. Նալ.

2. Գրեցէ՛ք մի քանի նախադասութիւններ հետեւեալ
 բացասական բայերով.

Զիմանալ, չ'ասել, չը յուսալ, չը խնդալ, չը մնալ,
 չ'աշխատել, չը տեսնել, չը վախենալ, չը դայրանալ, չ'երգել
 չը հաւաքել, չը լացել, չը գրել, չը նստել, չը պառկել:

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐԻՑ ԿԱԶՄԻԱՅ ԲԱՂԱԴՐԵԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

§ 71. Ժամանակները դերբայներից կազմուում են եւ և
 լինել պակասաւոր բայերի օգնութեամբ: Դերբայներից կազ-
 մւած ժամանակներն են՝

Վաղակատար

Խօսած (խօսել) {
 Հասկացած (հասկացել) { հմ, ես, է, ենք, էք, են:
 Կարդացած (կարդացել) {

Գերակատար

Խօսած (խօսել) {
 Կարդացած (կարդացել) { էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին:
 Հասկացած (հասկացել) {

Ապառնի

Խօսելու {
 Կարդալու { հմ, ես, է, ենք, էք, են:
 Հասկանալու {

Անցեալ

Խօսելու {
 Կարդալու { էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին:
 Հասկանալու {

Անցեալ-ապառնի

Խօսած {
 Կարդացած { կը լինեմ, կը լինես, կը լինի և այլն:
 Հասկացած {

Պայմանական անցեալ

Խօսած {
 Կարդացած { կը լինէի, կը լինէիր և այլն:
 Հասկացած {

Ստորադասական կատարեալ
եթէ, որ՝

Խօսած {
 Կարդացած { լինիմ, լինիս, լինի և այլն:
 Հասկացած {

Ստորադասական գերակատար
եթէ, որ՝

Խօսած {
 Կարդացած { լինէի, լինէիր լինէր և այլն:
 Հասկացած {

ԱՆՅՈՂԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

§ 72. Անցողական (побудительный) կոչւում են այն բայերը, որոնք ցոյց են տալիս ուրիշին մի բան անել տալը:

Ներգործական և չէզոք բայերը կարելի է անցողական դարձնել, եթէ նրանց կատարեալ ժամանակում ց-ից յետոյ աւելացնենք նել (=անել):—Կարգացնել, խօսեց-նել, նստեց-նել զարթնեց-նել:

Իսկ նել և չել վերջացած բայերը, որոնք կատարեալ ժամանակում չ'ունեն ց, անցողական դառնալիս՝ ն և չ մասնիկների փոխարէն ընդունում են ցն:—

Մտնել—մտցնել, փախչել—փախցնել:

Մի քանի նել վերջացած բայեր դառնում են անցողական տալ բայի օգնութեամբ:—

Գտնել—գտնել տալ, տանել—տանել տալ:

Ներգործական բայը տալ բայի հետ միասին կալող է գործ ածել անցողականի տեղ:—Կարդալ տալ զրեւ տալ:—Սոսկալի զէնքը բռնած մեր գլխին՝ կուլ տալ է տալիս արտաուունք առատ: Խ. Պատ.

Իսկ եթէ տալ բայն աւելացնենք անցողական բային, կը ստանանք կրկին անցողական:—Կարդացնել տալ, խօսեցնել տալ:

Վարժութիւն:—Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ հետեւեալ անցողական բայերով.

Նստեցնել, սովորեցնել, բարկացնել, հասկացնել, աղ-բեցնել, մտցնել, հանգստացնել տալ, վախեցնել տալ:

ԱՆԴԷՄ ԲԱՅԵՐ

§ 73. Անդէմ (безличный) կոչւում են այն

բայերը, որոնք գործ են ածւում միայն եղակի երրորդ դէմքով:—Պէտք է, հարկ է, բաւական է, վայել է և այլն:

Կան չէզոք և կրաւորական բայեր, որոնք գործ են ածւում անդէմի մտքով:—Երեւում է, թւում է, քնում է, աււում է, լաւում է, անձրեւում է, մթնում է, լուսանում է և այլն:

ԱՆԿԱՆՈՆ ԲԱՅԵՐ

§ 74. Այն բայերը, որոնք շեղւում են խոնարհումների ընդհանուր կանոնից, կոչւում են անկանոն (неправильный):

Անկանոն են՝

1) Գալ բայը, որի կատարեալը, հրամայականը, ներկայ և անցեալ դերբայները կազմւում են ուրիշ արմատից:—

Կատ. եկայ, եկար, եկաւ, եկանք, եկաք, եկան:

Հրամ. եկ (արի), եկէք:

Դերբ. ներկայ՝ եկող: Դերբ. անցեալ՝ եկել (եկած):

2) Ուտել բայը, որի կատարեալը, հրամայականը և անցեալ դերբայը կազմւում են ուրիշ արմատից:—

Կատ. կերայ, կերար, կերաւ, կերանք, կերաք,

կերան:

Հրամ. կեր, կերէք:

Դերբ. անցեալ՝ կերել (կերած):

3) Ղալ և տալ բայերը, որոնց սահմանականի ներկան և անկատարը՝ ում վերջաւորութեան փոխա-

բէն՝ անորոշ գերբայի վրա ընդունում են իսկ—
 Լալ-իս եմ, տալ-իս եմ: Լալ-իս էի, տալ-իս էի:

Սահմանականի ներկայում և անկատարում նոյն
 իս վերջաւորութիւնը ընդունում է և զալ բայը:—
 Գալ-իս եմ, գալ-իս էի:

4) Ունենալ և գիտենալ բայերը, որոնց սահմանականի ներկան և անկատարը գրաբար ձևով է լինում:—

Ներկայ	{	Ունիմ, ունիս, ունի, ունինք, ունիք, ունին:
		Գիտեմ, գիտես, գիտէ, գիտենք, գիտէք, գիտեն:
Անկատ.	{	Ունէի, ունէիր, ունէր, ունէինք, ունէին, ունէին:
		Գիտէի, գիտէիր, գիտէր, գիտէինք, գիտէինք, գիտէին:

Ծանօթ.— Ունենալ ներկայում գործ է ածւում նաև՝
 ունեմ, ունես, ունէ, ունենք, ունէք, ունեն:

5) Կամ պակասաւոր բայը, որ գործ է ածւում
 գրաբարի ձևով և ունի միայն սահմանականի ներկայ
 և անկատար ժամանակները:—

Ներկայ՝ կամ, կաս, կայ, կանք, կաք, կան:

Անկատ.՝ կայի, կայիր, կար, կայինք, կայիք, կային:

Ծանօթ.— Նել, նալ, ջել վերջացած բայերը կատարելու, հրամայականում և անցեալ դերբայում կորցնում են ն և ջ տառերը:— Գտնել, գտայ, գտիր, գտած:

Դառնալ, դարձայ, դարձիր, դարձած:

Փախչել, փախայ, փախիր, փախած:

§ 75 ԲԱՅԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Եմ՝ բայի եզակի երրորդ և յոգնակի երկրորդ դէմքը ներկայում գրւում է է-ով:— Նա է, կարգում է: Գուք էք, կարգում էք:

2) Եմ՝ բայի անկատարի բոլոր ձևերը գրւում են է-ով:— Էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին:

3) Անալ վերջացած բայերի անցեալ կատարեալի եզ. առաջին դէմքում լուում է ցա, բայց գրւում է ցայ (հասկա-ցայ). իսկ երրորդ դէմքը վերջանում է ցաւ (հասկա-ցաւ) (§ 12—դ):

4) Կը մասնիկը գրւում է բայից ջով և խառը:— Կը գրեմ, կը գրէի:

Իսկ երբ բայը ձայնաւոր տառով է սկսւում, կը մասնիկի ը տառը բաց է թողնւում և նրա տեղ զըրւում է ապաթարց (') նշանը:— Կ'առեմ, կ'երթայի:

5) Ել վերջացած բայերի ստորագասական ապառնին իր վերջում ընդունում է եմ՝ բայի ներկայի ձևերը (§ 64):— (Որ, եթէ) գրեմ, գրես, գրէ (գրի), գրենք, գրէք, գրեն:

Իսկ ստորագասական և պայմանական անկատարը ընդունում է նոյն եմ՝ բայի սահմանական անկատարի ձևերը:— (Որ, եթէ, կը, պիտի) գրէի, գրէիր, գրէր, գրէինք, գրէիք, գրէին:

6) Ալ և անալ վերջացած բայերի ապառնին եզակի երրորդ դէմքում վերջանում է ալ:— (Կը, եթէ, որ) կարգայ, (Կը, եթէ, որ) հասկանայ:

7) Վերեի ուղղագրութեան հետ չը պէտք է շփոթել ալ վերջացած բայերի հրամայականը, որ եզա-

կիւում վերջանում է ա շեշտով, առանց յ տառի:—
Կարգա՛, զնա՛:

Հրամայականի յոգնակին բոլոր բայերի համար
ընդունում է էք վերջաւորութիւնը շեշտով:—Գրեցէ՛ք,
կարդացէ՛ք, հասկացէ՛ք:

8) Ներկայ գերբայի ող վերջաւորութիւնը գըր-
ւում է ո-ով:—Գրող, կարդացող:

9) Չը մասնիկը գրւում է բայից ջոկ և խառը:—
Չը գրել, չը գրեցի:

Իսկ երբ բայը սկսւում է ձայնաւորով, չը մաս-
նիկի ը տառը բաց է թողնւում և նրա տեղ գրւում
է (') :—Չ'ասել, չ'ասացի:

10) Ներկայում և անկատարում չ միանալով եմ՝
բայի հետ, գրւում է առանց (') :—Չեմ, չես, չէ (չի),
չենք, չէք, չեն. չէի, չէիր. չէր, չէիրք, չէիք, չէին:

11) Բաղադրեալ բայ կազմող բառերը գրւում են
միմեանցից ջոկ:—Պար գալ, կուլ տալ, ձայն տալ,
աչք ածել:

12) Բարդ բայ կազմող բառերը միանում են մի-
մեանց հետ ա յօդակապով:—Պատւասիրել, վարձա-
արել:

ՄԱԿԻՍ

§ 76. Առարկաների գործողութեան կամ գրու-
թեան հանգամանքները ցոյց տուող բառերը կոչւում
են մականայ (назвие):

Մակբայները լինում են՝

1) Տեղական՝ ուր, որտեղ, հեռու, մօտիկ, այս-
տեղ, այնտեղ, վերև, ներքև, ներսը, դուրսը և այլն:

2) Ժամանակական՝ երբ, այժմ, յետոյ, այսօր,
երէկ, վաղուց, երբեմն, երբեք, միշտ և այլն:

3) Որակական՝ ինչպէս, այսպէս, այդպէս, այն-
պէս, սաստիկ, սիրով, եղբայրաբար, հայերէն և այլն:

4) Բանական՝ որչափ, ինչքան, այսքան, այդ-
քան, այնքան, շատ, սակաւ, բիշ և այլն:

Շատ մակբայներ առաջ են գալիս՝ ա) գոյական-
ներից, բ) ածականներից և գ) գերանուններից:

ա) Դոյականներից առաջ եկած մակբայները, ե-
թէ տեղական են, կարող են հոլովւել Ա. հոլովման
պէս:—Վերև, վերևի, վերևից, վերևով և այլն:

բ) Ածականները, բայի վրա գրւելով՝ դառնում
են մակբայ:—Լաւ երգել, բարձր խօսել, խոր մտածել:
Որակական ածականներից առաջ եկած մակբայ-
ներն ունեն համեմատութեան աստիճաններ:—Լաւ եր-
գել, ասելի լաւ երգել, ամենից լաւ երգել:

գ) Դերանուններից կազմած մակբայները, ըն-
դունելով պէս վերջաւորութիւնը, ունենում են գոր-
ծիական հոլով:—Այսպէս—այսպիսով:

§ 77. ՄԱԿԲԱՅՆԵՐԻ ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Երէն վերջաւորութեան մէջ ձայնաւորներից առաջինը լինում է ն, իսկ երկրորդը՝ է:—Հայերէն, ռուսերէն:

2) Պէս և օրէն վերջացած մակբայները գրւում է-ով:—Վերջապէս, բարոյապէս, կուրօրէն:

3) Երբեք գրւում է է-ով:

Վարժութիւն:—1. Հետեւալ նախադասութիւններից ջոկեցէք մակբայները և որոշեցէք նրանց տեսակը.

Կոստանկ, ուստի՞ կու գաս, ծառայ եմ ձայնիդ: Ժող. Կարկաշատի աղբիւրն այնտեղ թաւալում էր մարգարիտ. նա յըստակ էր, որպէս բիւրեղ: Ս. Շահ. Արի, բարձրացի՛ր հնութեան փոշուց, դու իմ հայ լիզոն՝ մոռացւած վաղուց: Ս. Նազ. Ո՞ւր էք վաղում, դժուար էք վաղում, էյ սարսափած երէններ: Յար. Թում. Մնացի մենակ, հողիս վրդովւած: Եւ այնուհետեւ ամեն իրիկուն մնում եմ լուսնի խաղաղ ծագելուն: Ռ. Պատ. Լաւ աշակերտը լաւ է սովորում: Վատ մարդը Զատիկին էլ վատ կը լինի: Ժող. Մանիք թեւեր հաստ ու բարակ: Ղ. Սղ. Ծըլըլըզտ, ճըլըլըզտ, ճախարակ, ես հաստ մանեմ, դու բարակ. շատ մանողին շալ շապիկ, քիչ մանողին չիթ շապիկ: Յար. Թում.

2. Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ հետեւեալ մակբայներով.

Գիշերը, ցերեկով, ամառը, միշտ, առաւօտը, մայիսին, վերեւ, ներքեւ, քաղցր, եղբայրաբար, այսքան, սակաւ, երբեք, բոլորովին, հայերէն, մանր-մանր, բարձր-բարձր՝ օրէցօր, էգուց:

ՆԱԽԴԻՐ ԵՒ ՅԵՏԱԴԻՐ

§ 78. Այն հոլովառու բառերը, որոնք ցոյց են տալիս առարկաների փոխադարձ յարաբերութիւնը, կոչւում են նախդիր (предлогъ) և յետադիր (послѣлогъ):—

Աշակերտը գնաց դէպի (նախդիր) տուն:

Հայրը գնեց որդու համար (յետադիր) մի գիրք: Ինչպէս տեսնում ենք, նախդիրը դասւում է հոլովական բառից առաջ, իսկ յետադիրը՝ հոլովական բառից յետոյ:

Նախդիրներ՝ առանց, դէպի, մինչև, բացի...

Ետադիրներ՝ համար, հետ, մօտ, մէջ...

Գոյականներից առնւած յետադիրները հոլովւում են գոյականների Ա. հոլովման օրինակով:—

Մէջ, միջի, միջից, միջով, մէջերը և այլն:

Տակ, տակի, տակից, տակով, տակերը և այլն:

Վրայ, վրայի, վրայից վրայով, վրաները և այլն:

Կան բառեր, որոնք կարող են լինել և յետադիր և մակբայ: Եթէ բառը գոյականի մօտ է դրւած, յետադիր է. իսկ եթէ բայի մօտ է՝ մակբայ է:

Սեղանի վրա (յետադիր) գիրք է դրւած:

Գիրքը դրեց վրան (մակբայ):

§ 79. ՆԱԽԴԻՐՆԵՐԻ ԵՒ ՅԵՏՏԴԻՐՆԵՐԻ
ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Մէջ գրւում է ը-ով, թէպէտ լւում է չհօլովելիս՝ է տառը եզակիում դառնում է իւ - Միջի, միջից, միջով և այլն:

2) Վրայ կարելի է գրել և առանց յ-ի:

3) Իբրեւ գրւում է ը-ով, բայց կարգացւում է իփրեւ:

4) Դէպի գրւում է է-ով:

Վարժութիւն.— 1. Հետեւալ նախադասութիւններից ջոկեցէք նախդիրները և յետադիրները.

Դէպի հւր, ինձ ասան, թուում ես այդպէս արագ: Դող. Խոր ձորի մէջ գնում եմ ես. պարզ գիշեր է աստեղազարդ: Գ. Բար. Մայրենի լեզու, ժայրենի բարբառ, ախորժ, ընտանի իմ հոգու համար: Ս. Նազ. Ճաշից յետոյ եղբայրը քող հետ գնաց այգիները բայրա ծառի տակին, սաղմոսը կուան տակին: Մինչև սեպտեմբեր վերջանում են ամառային արձակուրդները: Բացի ամառային ամիսներից, մենք միշտ գնում ենք ուսումնարան: Էն առանց քեզ էլ կարող եմ ստանալ, ինձանից փրկութիւն դու բնաւ մի յուսաւ: Տղայ, աղջիկ ուրախ, զւարթ՝ փթըթեցան զերդ մայիսի վարդ: Ռ. Պաւլ.

2) Կազմեցէք մի քանի նախադասութիւններ, որոնց մէջ լինեն հետեւալ նախդիրները և յետադիրները.

Դէմ, իբր, զատ, մօտ, ներքեւ, փոխանակ, մինչև, դէպի, բացի, վերեւ, առաջ (առջև), յետոյ, համար, տակ, վրա:

ՇԱՂԿԱՊ

§ 80. Նախադասութիւնները և նախադասութեան անդամները միմեանց հետ կապող բառերը կոչւում են շաղկապ (соедин.).—

Ես գրում եմ, իսկ դու կարդում ես:

Գիրքը եւ մատիտը սեղանի վրա են:

Ամենագործածական շաղկապներն են՝ եւ (և) կամ ու, նաեւ, այլեւ, էլ, կամ (կամ թէ), եթէ (թէ), որ, թէեւ (թէպէտ), այլ, որպէս զի, քան (քան թէ) և այլն:

§ 81. ՇԱՂԿԱՊՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Եւ կարող է գրւել և:

2) Ու շաղկապից առաջ բառի վերջում ը-ի տեղ գրւում է նա—Հայրն ու որդին:

3) Թէ, թէեւ, թէպէտ գրւում են է-ով:

Վարժութիւն.— 1. Հետեւալ նախադասութիւններից ջոկեցէք շաղկապները.

Մարդ և անասուն, գազան և թռչուն, ամենքն էլ իրանց գործին են գնում: Մերկ ու թուլակազմ եկար այս աշխարհ և մօրդ գրկում կ'առնէիր հանգիստ: Բայց միայն, աւաճ, մահը տարածում տառապեալ մօրդ դրաւ գերեզման: Դու տեսնո՞ւ ես երկնքում պայծառ լուսին ծագելիս, կամ թէ կանաչ տերեւի մէջ կարմիր ծիրան փայլելիս: Թէև դու բօրսայի ես զարդ, բայց քեզ տակաւին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

2. Գրեցէք մի-մի նախադասութիւն հետեւալ շաղկապներով.

Իսկ, բայց, ընդհակառակը, այնպէս—ինչպէս, այնքան—ինչքան, քան թէ, կամ, արդեօք, եթէ, միայն, թէև, ճիշտ—իսկ, ինչքան որ, որովհետև, որպէս զի, ուրեմն:

ՄԻՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

§ 82. Այն հնչիւնները և բառերը, որոնք արտայայտում են մեր զգացմունքներն ու կիրքը, կոչւում են միջարկութիւն կամ ձայնարկութիւն (междометие):

Միջարկութիւններն արտայայտում են՝

- 1) Ուրախութիւն՝ ահ, սէհ, էֆ:
- 2) Յաւ՝ վախ, վայ, օ, սի, ախ:
- 3) Ափսոսանք՝ ափսոս, աւաղ:
- 4) Բաղձանք՝ երանի թէ, սէր էր թէ:
- 5) Ձարմանք՝ վահ, օ, սի:
- 6) Երկիւղ՝ վայ թէ, մի գուցէ:
- 7) Կոչ՝ սի, ս, էյ, հէյ, սօ, ձօ, սյ:
- 8) Խրախոյս՝ կեցցէ, հա, ապրիս:

Կան նմանաձայն ձայնարկութիւններ, որոնք արտայայտում են անշունչ առարկաների և կենդանիների հնչիւնները:—Ջրնգ, զրնգ. չըխկ, չըխկ. ձրն. մեռն (կատու). համ-համ (շուն) և այլն:

§ 83. ՄԻՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Միջարկութիւնների գլխին գրւում է երկար (') կամ շեշտ ('):—Ախ, վայ, սօ:

2) Միջարկութիւնը, եթէ գրւած է նախադասութեան սկզբում կամ վերջում, միւս անդամներից բաժանւում է ստորակէտով: Իսկ եթէ նախադասութեան միջին է, երկու կողմից առնում է ստորակէտ:—

Ախ, թոխ, ծիծեռնակ, ծնած տեղս աշտարակ:
Որքան դժբաղդ եմ ես, ախ:
Հերոսը, աւաղ, այլ ևս չկայ:

Վարժարիւն.—1. Հետեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք միջարկութիւնները:

Ձայն տոնը, սիլ ծովակ, ինչո՞ւ լսում ես Բաճիկի ես լսեցի մի անուշ ձայն, ախ, ափսոս, որ երազ էր: Ս. Շահ. Ուխտայ, ուխտայ, սիրուն հովիւ, քունդ անուշ: Ղ. Աղ. Երանի, գարուն լինի տարին բոլոր ժամանակ: Ժամը տւին—տանդօ, տանդօ. կովը կթենք, թը՞ռ, թը՞ռ կաթ տայ: Յ. Յ. Բաղէ, թը՞ռ, բաղէ, թը՞ռ... Պառաւ նանը զարթնում է, տան, տան, տան, պան, պան, պան: Ղ. Աղ.

2. Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ հետեալ միջարկութիւններով.

Կեցցէ, ապրիս, վայ, մի գուցէ, էյ, սի, երանի, սօ, օ, ծիւծիւ:

Յ Ա Ի Ե Լ Ի Ա Ծ

ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

§ 1. ՀԱՄԱՌՈՏ ԵՒ ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: Համառօտ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ կան միմիայն գլխաւոր անդամներ:— Աշակերտը գրում է:

Իսկ ընդարձակ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ բացի գլխաւոր անդամներից՝ կան և երկրորդական անդամներ:— Աշխատասէր աշակերտը դասարանում գրում է իր դասը:

§ 2. ԴԻՄԱՒՈՐ ԵՒ ԱՆԴԵՄ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: Դիմաւոր կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ ենթական յիշուում է կամ իմացուում է մըտքով:— Աստուած ծուլութիւն չի սիրում երբեք: Խելօք մանուկներ, (դուք) ձեր զրբերն առէք:

Իսկ անդէմ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ ենթական անյայտ է:— Ասում են, որ ամենայն մարդ մի աստղ ունի երկնքում: Լուսացաւ, լուսացաւ, լուսն է բարին: Ամպել է, ձիւն չի գալիս:

§ 3. ՊԱՐՁ ԵՒ ԲԱՐԴ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: Պարզ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ միայն մի պարզ միտք է արտայայտում:— Մըջիւնը բերնով իր կերն է տանում:

Իսկ բարդ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ կազմւած է երկու կամ աւելի նախադասութիւններից:— Ինչ կը ցանես, այն կը հնձես:

Բարդ նախադասութիւնը կազմւում է՝ գլխաւոր ու երկրորդական, միաւորեալ, յաւելեալ եւ միջանկեալ նախադասութիւններից:

§ 4. ԳԼԽԱՒՈՐ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: Գլխաւոր կոչւում է այն նախադասութիւնը, որից կախում ունի ուրիշ նախադասութիւն. իսկ երկրորդական կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ կախում ունի գլխաւորից և պարզաբանում է նրա մի որեիցէ անդամը:— Մանիւր թելեր հաստ ու բարակ, որ ես հոգամ իմ ցաւեր: Ա. Ադ.

Այս օրինակում գլխաւոր նախադասութիւնն է Մանիւր թելեր հաստ ու բարակ. իսկ երկրորդականը՝ որ ես հոգամ իմ ցաւեր:

Երկրորդական նախադասութիւնը գլխաւորապէս լինում է.

ա) Յատկացուցիչ:— Այն գետը, որ անցնում է Թիֆլիսի միջով, կոչւում է Կուր:

Եթէ այս բարդ նախադասութիւնը կրճատենք, երկրորդական յատկացուցիչ նախադասութիւնը կը դառնայ յատկացուցիչ բառ:— Թիֆլիսի միջով անցնող գետը կոչւում է Կուր:

բ) Լրացուցիչ:— Որդին լսում է, ինչ որ ասում են ծնողները:

Եթէ այս բարդ նախադասութիւնը կրճատենք, երկրորդական լրացուցիչ նախադասութիւնը կը դառ-

նայ լրացուցիչ բառ:—Որդին լսում է ծնողների ասածը:

դ) Պարագայական:—Որտեղ կայ սէր, այնտեղ կայ միաբանութիւն: Ձիւնը հալւում է, հէնց որ տաքանում է եղանակը: Ամեն մարդ աշխատում է, որ առաջ գնայ:

Եթէ այս բարդ նախադասութիւնները կրճատենք, երկրորդական պարագայական նախադասութիւնները կը դառնան պարագայական բառեր:—Սէր եղած տեղում կայ միաբանութիւն: Ձիւնը հալւում է եղանակը տաքանալուն պէս: Ամեն մարդ աշխատում է առաջ գնալու:

Ինչպէս տեսանք, երկրորդական նախադասութիւնը բաժանւում է գլխաւորից ստորակէտով: Իսկ եթէ նա լինում է գլխաւոր նախադասութեան անդամների մէջ, երկու կողմից է ստորակէտ առնում:

Երկրորդական նախադասութիւնը գլխաւորից բաժանելու համար երբեմն դրւում է ընթերցում:—Պատմեց պառաւին՝ թէ ինչ բան տեսաւ:

Բուժը բացի դրանից դրւում թւարկութիւնների, բացատրութիւնների ու բառերի գեղջման ժամանակ:—Տարին ունի չորս եղանակ՝ գարուն, ամառ, աշուն և ձմեռ: Նա բերաւ իր հետ մի ոսկէ ձկնիկ՝ ձկանց արքայի դուստրը գեղեցիկ: Մարտը տալիս է ձնծաղիկ, ապրիլը՝ կապոյտ մանուշակ: Ղ.Աղ.

Բուժը դրւում է նաև, երբ ուզում ենք չը շփոթել նախադասութեան գանազան անդամները միմեանց հետ:—Եւ նա ուժասպառ՝ խոտերի միջին՝ յուսահատ, տխուր լալիս էր անվերջ: Յար. Թում.

§ 5. ՄԻԱԿՈՐԵԱԼ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ: Միաւորեալ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որը կազմած է երկու կամ աւելի պարզ նախադասութիւնների միաւորութիւնից:—Արեւն էլ վաղուց ելաւ, բարձրացաւ:

Այս նախադասութիւնը կազմած է երկու պարզ նախադասութիւնների միաւորութիւնից՝ 1) Արեւն էլ վաղուց ելաւ, 2) Արեւն էլ վաղուց բարձրացաւ:

Միաւորեալ նախադասութեան մէջ մի ենթակայի հետ կարող են լինել երկու կամ աւելի ստորոգեալներ, մի ստորոգեալի հետ՝ երկու կամ աւելի ենթականեր, մի ենթակայի կամ ստորոգեալի հետ՝ երկու կամ աւելի միատեսակ երկրորդական անդամներ:—Զի, ոչխար, գառնուկ, այծ, ուլ, հորթ ու կով գնացին իրանց գործին շտապով: Արեւ յաղթեց ամպերին, շողքը ձգեց սարերին: Ղ.Աղ. Խեղճ որբիկը չ'ունէր հայր, մայր, եղբայր ու քոյր: Նա անտուն, անտէր, քաղցած ու ծարաւ թափառում է փողոցներում: Դեկտեմբերին, յունւարին և փետրւարին ձմեռ է լինում:

Միաւորեալ նախադասութեան մէջ վերջին և նախավերջին միատեսակ անդամների մէջ դրւում է ու կամ եւ, իսկ միւս միատեսակ անդամները բաժանւում են իրարից ստորակէտով:

§ 6. ՅԱԿԵԼԵԱԼ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ: Յաւելեալ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ կազմած է ուրիշ բառերից:—Մի օր ագեղն ասում է միւսին. «Երթանք ծովի ափ, քոյրիկ, միասին»: Ռ. Պատ.

Այս օրինակում Մի օր տգնդն ասում է միսին
գլխաւոր նախագասութիւն է, իսկ «երթանք ծովի
ափ, քոյրիկ, միասին»՝ յաւելեալ:

Յաւելեալ նախագասութեան սկզբում գրւում է
միջակէտ եւ չակեղտ (• «), իսկ վերջում՝ չակերտ եւ
վերջակէտ (»):

Հարց ու պատասխանների ժամանակ, չակերտ-
ների տեղ կարող է գործածւել անջատման գիծ (—), որ
գրւում է յաւելեալ նախագասութեան առաջ, օրինակ.

—էն մէկ հաւ կար. ուր գնաց:

—Ծարաւ աղբրում կուլ գնաց:

Ծանօթ.—Միջակէտը գրւում է նաև անկախ նա-
խագասութիւնների մէջ:—Աշուն է խորին. ծիծառը թռաւ.
անտառն է դատարկ. դաշտը մերկացաւ:

Չակերտների մէջ են առնւում նաև գրւածքների եւ թեր-
թերի անունները:—«Վէրք Հայաստանի» վէպը գրել է Խ.
Աբովեանը: «Մեր հայրենիքը» լաւ երգ է: «Բազմավէպը»
հրատարակւում է սուրբ Ղազարի վանքում:

§ 7. ՄԻՋԱՆԿԵԱՆ ԵՄԵՆԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ: Միջանկեալ
կոչւում է այն անկախ նախագասութիւնը, որ իբրև
ծանօթութիւն, գցւած է մի ուրիշ նախագասութեան
մէջ:—Պետերբուրգը, ինչպէս յայտնի է, Ռուսաս-
տանի մայրաքաղաքն է: Եւ գնաց տեսաւ (ըսյց ի՞նչ
տեսնի լաւ, որ արդար լինի եւ ոչ անիրաւ), հին
խուղի շէմքում պառաւ նստած:

Միջանկեալ նախագասութիւնը միւսներից բա-
ժանւում է ստորակէտներով կամ փակագծով ():

Վարժութիւն:—Վերլուծեցէք հետեւալ նախագասութիւն-
ները.

Աշունը եկաւ: Թափւեցաւ սաղարթ: Լոկեց: Ամպերը
գլխան ծածկեցին: Մեզնից շատ առաջ կար մի թագաւոր,
հոգով դեռ արի, գլխով արևոր: Մօր համար բոլոր որդիքը
սիրելի են: Անձրեւում է: Մթնում է: Վարդը, մանուշակը եւ
մեխակը անուշահոտ ծաղիկներ են: Ահա մէկ օր էլ ծերը
գնաց ծով, որ ձուկը որսայ իր մաշած ցանցով: Սիրուն
թիթեռ, ինձ ասա՛ թէ ինչով ես դու ապրում: Այն աշա-
կերտը, որ աշխատում է, արժանի է գովեստի: Որտեղ հաց,
այնտեղ կաց: Այդ զարհուրելի ձայնիցը դաժան (ոչ որոտ-
մունք էր եւ ոչ էլ գազան) լեռներ ու ձորեր դղրւում էին:
Կանչեց կիսամեռ սիրունը ջրից. «քոյրիկ, իմ քոյրիկ, փրկէ
ինձ մահից»:

§ 8. ՀԱՐՑԱԿԱՆ, ԲԱՅԱԿԱՆ ԶԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՏ-
ՄԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: Հարցական կոչւում է
այն նախագասութիւնը, որի մէջ կայ հարց:—Ինչո՞ւ ձը-
կանց հետ պար չես բռնում մանկական: Հիմի՞ էլ լուենք:
Հարց պարունակող բառի գլխին գրւում է հար-
ցական նշան (°):

Բացականչական կոչւում է այն նախագասու-
թիւնը, որի մէջ կայ բացականչութիւն:—Օ՛, ծանր
հոգսերի խղճուկ զաւակներ, որքան համբերող, բաջ
է ձեր հոգին: Ծառ:

Բացականչութիւն պարունակող բառի գլխին
գրւում է նրկար (˘):

Պատմական կոչւում է այն նախագասութիւնը,
որի մէջ, առանց հարցի կամ բացականչութեան, հան-
դարտ պատմւում է մի բան:—Զինն էր գալիս փա-
թիլ-փաթիլ, հետն էլ անձրև կաթիլ-կաթիլ: Ղ. Աղ.

	Երես
§§ 1—3. Հնչիւններ և տառեր	5
§§ 4. Վանկ և բառ	7
§ 7. Բառերի կազմութիւնը	9
§§ 8—16. Ուղղագրական գիտելիքներ	10
§ 17. Տողագարձի կանոնները	20
§§ 18—19. Նախադասութիւն	21
§ 20. Բանիմասեր.	26
§§ 21—22. Առարկայ և նրա տեսակները	27
§§ 23—34. Գոյական անուն և նրա հոլովումները	28
§ 35. Անկանոն հոլովում.	37
§ 36. Փոխուղ և կորչող զբեր	39
§ 37. Գոյականների ուղղագրութիւնը	40
§§ 38—40. Ածական անուն և նրա փոփոխումները	41
§ 41. Ածականների ուղղագրութիւնը	43
§ 42. Դերանուն և նրա տեսակները	45
§ 43. Դերանունական յօդեր	45
§§ 44—50. Դերանունների հոլովումը.	46
§ 51. Դերանունների ուղղագրութիւնը.	50
§ 52. Թւական անուն և նրա տեսակները	51
§ 53. Թւականների փոփոխումները.	53
§ 54. Թւականների ուղղագրութիւնը	54
§§ 55—60. Բայ. սեռ, ժամանակ, գէմք, թիւ	55
§ 61. Դերբայ	60
§ 62. Բայի ձևերի կազմութիւնը	62
§§ 63—67. Խոնարհում	62
§ 68. Կրաւորական բայեր	72
§§ 69—70. Բացառական բայեր և նրանց խոնարհումը	73
§ 71. Դերբայներից կազմւ. բաղադր. ժամանակներ	76
§ 72. Անցողական բայեր	78
§§ 73—74. Անդէմ և անկանոն բայեր	78
§ 75. Բայերի ուղղագրութիւնը	81
§ 76. Մակբայ և նրա ուղղագրութիւնը	83
§ 78. Նախդիր և յետադիր	85
§ 79. Նախդիրների և յետադիրների ուղղագրութիւնը	86
§ 80. Շաղկապ և նրա ուղղագրութիւնը	87
§ 82. Միջարկութիւն և նրա ուղղագրութիւնը	88
§§ 1—8. Նախադասութիւնների տեսակները	90

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0248139

6327.